

Autisme en Coöperatief leren

Student: Jeroen Hermans

Studentnummer: 2155308

Lesplaats: Helmond S.B.O. de Toermalijn.

Master SEN Special Education Needs.

Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg.

Leerroute: Gespecialiseerd Leerkracht GLD2.

Begeleid door: Giel Verbeek.

Schooljaar: 2010/ 2011

Inhoudsopgave

Samenvatting	blz. 3 t/m 5
Inleiding	blz. 6 t/m 7
Aanleiding en probleemstelling	blz 7 t/m 12
Theoretische onderbouwing	blz 13 t/m 21
Onderzoeksmethodologie	blz 22 t/m 31
Data analyse en resultaten	blz 32 t/m 57
Conclusies	blz 58 t/m 74
Evaluatie onderzoek	blz 75 t/m 78
Nawoord	blz 79
Literatuurlijst	blz 80
 Bijlagen	 blz 81 t/m 104
Bijlage 1 T-kaart vriendelijk reageren	blz 82
Bijlage 2 T-kaart eigen inbreng hebben	blz 83
Bijlage 3 Les nulmeting	blz 84 t/m 85
Bijlage 4 T-kaart samen een beslissing nemen	blz 86
Bijlage 5 beoordeling rol van de leerkracht moment 1	blz 87 t/m 90
Bijlage 6 Les 3 coöperatief leren (doelen opstellen)	blz 91 t/m 92
Bijlage 7 individueel evaluatie formulier Marcel les 3	blz 93
Bijlage 8 individueel evaluatie formulier Teun les 3	blz 94
Bijlage 9 Les 7 coöperatief leren	blz 95 t/m 96
Bijlage 10 individueel evaluatie formulier Marcel les 7	blz 97
Bijlage 11 individueel evaluatie formulier Teun les 7	blz 98
Bijlage 12 beoordeling rol van de leerkracht moment 2	blz 99 t/m 102
Bijlage 13 foto impressie met onderbouwing	blz 102 t/m 107

Samenvatting:

In deze samenvatting wil de kern van mijn onderzoek weergegeven vanuit de theorie, praktijk en mijn professionele ontwikkeling. Ook wil ik de lezer interesseren voor mijn onderwerp *autisme en coöperatief leren*.

De kern van mijn onderzoek bevindt zich in het gericht werken aan samenwerkingsvaardigheden van twee kinderen uit mijn groep met de diagnose autisme. Met het gericht werken aan die samenwerkingsvaardigheden bedoel ik het inzetten van passende interventies bij de leerlingen met autisme om te komen tot betere samenwerkingsvaardigheden in een kleine groep binnen mijn klas.

Vanuit de theorie gekeken naar de kern van mijn onderzoek zegt de theorie dat het niet vanzelfsprekend is dat leerlingen met autisme samenwerkingsvaardigheden uit zichzelf toepassen. Het verwerven en eigen maken van samenwerkingsvaardigheden is een proces. Bij het ontwikkelen en aanleren van samenwerkingsvaardigheden kan de leerkracht op twee manieren te werk gaan;

- inspelen op situaties die zich in de groep voor doen, deze onder de aandacht brengen en hierover praten
- en of gericht initiatief nemen om een bepaalde samenwerkingsvaardigheden aan te leren

Binnen Coöperatief leren zal de leerkracht beide manieren aanvullend op elkaar toepassen. Daarnaast is de leerkracht een belangrijk rolmodel voor de gewenste samenwerkingsvaardigheden.

Om samenwerkingsvaardigheden aan te leren zal de leerkracht eerst de beginsituatie in kaart moeten brengen. Welke (basis-) samenwerkingsvaardigheden beheersen de kinderen al en welke vaardigheden vragen aandacht.

Het ontwikkelen van samenwerkingsvaardigheden is een proces. Het is leerling afhankelijk middels welke stijl een leerling leert. Zo geldt dit ook voor interventies om te komen tot betere samenwerkingsvaardigheden. Een interventie moet bestaan uit een gesprek en een gericht vervolg. In het gesprek wordt aangegeven wat de

vaardigheid inhoudt en waarom deze belangrijk is. Een gericht vervolg kan zijn het maken van een T-kaart ,demonstratie door rollenspel, oefenen met feedback, toepassen (het oefenen)

Wil het kind (met autisme) samenwerken dan zijn er een aantal specifieke aandachtspunten:

1. Wat is je doelstelling
2. Welke werkvorm selecteer je
3. Welke rol selecteer je voor de leerling
4. De groepsindeling (koppelen aan een sociaal sterke leerling)
5. Voorbespreken (in gesprek gaan, bespreken wat hij moeilijk vindt een hulpmiddel kan dan zijn een T- kaart)
6. Maken van afspraken

Zowel Marcel als Teun wilde graag beter leren samenwerken. Beide leerlingen erkende ook dat ze hier hulp bij nodig hadden. Zo ontstond er een onderwijsleersituatie.

In de praktijk bleek dat het ontwikkelen van samenwerkingsvaardigheden ook daadwerkelijk een proces is. Dit proces vond plaats bij leerlingen individueel, in het groepje waarin samengewerkt werd (op groepsniveau) en op klassenniveau. Alle processen zijn met elkaar verweven. Het aanspreken op klassenniveau, begeleiden van groepsprocessen en inzetten van gerichte interventies op meerdere niveaus, modelleerlingen en 'modelling' van de leerkracht hebben geleid tot groei en ontwikkeling van de samenwerkingsvaardigheden van de N=2 leerlingen. Het onderzoek is dan ook gericht op de N=2 leerlingen.

Na de nulmeting merkte ik op dat beide leerlingen moeite hadden om de instructie goed op te pikken en de verwerkingsopdrachten op de gewenste manier uit te voeren. Dit betekende dat ik de theorie weer in moest duiken op zoek naar een betere manier om instructie bij Marcel en Teun te laten binnenkomen. In de theorie van coöperatief leren en passend onderwijs werd gesproken over demonstreren. Ik ben minder gaan vertellen en meer gaan demonstreren. Ik demonstreerde zelf, maar ook met behulp van leerlingen middels rollenspellen. De interventies; intensief demonstreren, gericht evalueren en in gesprek gaan met de leerlingen bleek de

perfecte formule om beide leerlingen te laten groeien in hun samenwerkingsvaardigheden.

Als persoon heb ik geleerd dat coöperatief leren en of coöperatieve activiteiten in verschillende onderwijsleersituaties een aanvulling, verscherping of verrijking kunnen vormen. Wanneer leerlingen met autisme willen samenwerken en zelf intensief bij hun leerproces worden betrokken kan coöperatief leren voor hen zeer waardevol zijn. Er zijn voor leerlingen binnen passend onderwijs voldoende interventies voor handen om leerlingen te leren samenwerken.

Persoonlijk ben ik ervan overtuigd dat coöperatieve activiteiten en lessen voor leerlingen met autisme geen belemmering hoeven te zijn maar juist ideale kansen zijn om van en met elkaar te leren.

Ik hoop dat ik u met deze samenvatting heb kunnen interesseren voor mijn onderzoek *autisme en coöperatief leren* master special education of needs.

Inleiding:

De beginsituatie;

Mijn naam is Jeroen Hermans. Ik ben aan mijn vierde jaar bezig als leerkracht speciaal basis onderwijs op S.B.O. de Toermalijn. Ik sta fulltime in de groep. Mijn groep is middenbouw vijf. Middenbouw vijf bestaat uit vijf jongens en acht meisjes in de leeftijd van acht tot tien jaar. Vijf van de twaalf kinderen zijn aan het begin van het schooljaar nieuw gestart op de Toermalijn. Een leerling is in januari ingestroomd. De andere kinderen hebben vorig jaar ook bij elkaar in de groep gezeten. Sommige kinderen in mijn groep zijn nog opzoek naar hun plekje. Het zijn zeer verschillende leerlingen op sociaal emotioneel, didactisch en cognitief gebied.

Motivatie keuze onderwerp;

Omgaan met verschillen is en blijft op het (speciaal) basisonderwijs een belangrijke taak. Ik als leerkracht sta voor de taak om binnen de heterogene groep iedere leerling zo goed en zoveel mogelijk te begeleiden. Gezien de (grote) verschillen is differentiatie nodig. Differentiatie; het geven van extra instructie of begeleiding binnen de groep is alleen mogelijk als de andere leerlingen zelfstandig kunnen werken. Dit is het probleem waar ik dagelijks binnen het S.B.O. tegen aanloop. Kinderen hebben grote moeite om zelfstandig aan de gang blijven. Gezien de terugloop van de financiële middelen en mogelijkheden binnen het onderwijs ben je als leerkracht genoodzaakt om de differentiatie binnen je eigen groep te organiseren.

Ik denk dat zelfstandig werken ook plaats kan vinden binnen groepjes. Samenwerken in een groepje heeft als meerwaarde dat leerlingen van en met elkaar kunnen leren en elkaar kunnen helpen. Om te kunnen samenwerken heb je een aantal samenwerkingsvaardigheden nodig; deze worden basisvaardigheden genoemd. Deze basisvaardigheden zijn bruikbaar in het leven van alle dag. (niet alleen op school) Ik wil specifiek de samenwerkingsvaardigheden van de gediagnosticeerde autistische leerlingen Teun en Marcel gaan bekijken.

Motivatatie keuze leerling;

Binnen mijn groep zitten twee kinderen met een autisme spectrum stoornis. Beide leerlingen hebben een diagnose. De één is gediagnosticeerd pdd-nos de ander als kernautist. Van kinderen met een autisme wordt vaak gezegd dat zij niet of nauwelijks kunnen samenwerken. Binnen mijn groep wil ik kijken of ik er wel voor kan zorgen om de leerlingen met autisme met andere samen te laten werken. Dit omdat ik verwacht dat leerlingen met autisme wel enkele basisvaardigheden bezitten om te komen tot samenwerken en andere mogelijk aangeleerd kunnen worden. Ik verwacht dat leerlingen met autisme minder geïsoleerd raken, meer betrokken zijn bij het onderwijs proces en zo beter op het leven van alle dag in de maatschappij waarin je mede afhankelijk bent van andere mensen worden voorbereid.

Hoofdstuk 1 Aanleiding en probleemstelling

Planformulier deel I. Wat onderzoeken? *

*Gebruik gemaakt van het planformulier deel I. Wat onderzoeken? Uit Harinck, F. (2010)

Basisprincipes praktijkonderzoek. Antwerpen – Apeldoorn: Garant. Hoofdstukken 2-3-7, Bijlage 3.

1. Verlegenheidssituatie

Verschillende methoden die we op de Toermalijn gebruiken verwachten van leerlingen dat ze kunnen samenwerken. Binnen het speciaal basisonderwijs S.B.O. waarbinnen ik werkzaam ben merk ik in mijn groep dat een aantal leerlingen problemen ondervindt tijdens het samenwerken. De leerlingen met een diagnose binnen het autisme spectrum lijken hier de meeste moeite mee te hebben.

Door middel van dit onderzoek wil ik er achter komen of ik van de leerlingen met autisme uit mijn groep mag vragen om samen te werken. Welke sociale vaardigheden ze wel bezitten en welke niet. Welke sociale en of samenwerkingsvaardigheden moeten ze nog aanleren om te komen tot samenwerken? Op welke manier kan ik de leerlingen met autisme uit mijn groep het beste vaardigheden aanleren.

Dit zou mij als leerkracht voordelen opleveren bij samenwerkingsopdrachten.

Verschillende methoden die wij in het SBO gebruiken bieden samenwerkingsopdrachten aan. Ik verwacht dat ik daardoor meer tijd kan besteden aan interactief leren waardoor de leeropbrengst groter wordt.

Interactie tussen leerlingen onderling draagt bij aan de cognitieve ontwikkeling van de leerlingen. (constructivisme: *Otting 2000* leren is een sociaal proces, kennis wordt ontwikkeld en gedeeld met andere) Ook sociale en communicatieve vaardigheden worden door interactie bevorderd. Het kunnen samenwerken is een vaardigheid die van groot belang is om goed te kunnen functioneren in de maatschappij.

Huidige situatie

Meerdere methoden die op de S.B.O. de Toermalijn gebruiken gaan er vanuit dat leerlingen kunnen samenwerken. Bijvoorbeeld de taal methode Taal Trapeze doet zeer regelmatig een beroep op de samenwerkingsvaardigheden van leerlingen. De methode Taal Trapeze gaat daarbij uit van de principes van Coöperatief Leren. In de praktijk blijkt dat het samenwerken voor een aantal leerlingen, de leerlingen met autisme zorgt voor problemen. Het komt daardoor voor dat ik samenwerkingsopdrachten zelfstandig laat uitvoeren of oversla waardoor het leereffect minder is.

Ik ben nu onvoldoende in staat de leerlingen met autisme uit mijn groep samen te laten werken.

Gewenste situatie

Door middel van mijn onderzoek hoop ik een interventiemethode te vinden die de leerlingen met autisme uit mijn groep helpen om tijdens samenwerkingsopdrachten zoveel mogelijk mee te draaien met de groep.

Ik ben tevreden als de leerlingen met autisme uit mijn groep met behulp van de interventie en begeleiding van de leerkracht de aangeboden samenwerkingsopdrachten kunnen maken binnen eigen mogelijkheden.

Dit is belangrijk voor de leerlingen omdat ze dan betere sociale vaardigheden verwerven die ook bruikbaar zijn in het leven van alle dag. Mede zorgt de onderlinge interactie waarschijnlijk voor een groter leereffect.

Het uitgangspunt van mijn onderzoek is om een interventie te vinden die ervoor zorgt dat de leerlingen met behulp van die interventie komen tot betere samenwerkingsvaardigheden.

2. Praktijkvraag

Hoe kan ik er als leerkracht, van klas middenbouw 5 van S.B.O. de Toermalijn uit Helmond ervoor zorgen dat de twee leerlingen met autisme uit mijn groep betere samenwerkingsvaardigheden verwerven zodat ze kunnen samenwerken in een kleine groep?

*Tijdens mijn onderzoek wil ik dit beperken tot het vakgebied taal. O.a. woordenschat en verwerkingsopdrachten uit de methode gebonden lessen.

3. Doel

Doel in:

1. Ik weet wat belemmeringen zijn van kinderen met autisme bij samenwerken.
2. Ik weet welke samenwerkingsvaardigheden belangrijk zijn voor leerlingen met autisme om te kunnen samenwerken.
3. Ik weet welke interventies ik bij belemmeringen in kan zetten om kinderen met autisme wel te laten samenwerken/ samenwerkingsvaardigheden aan te leren.

Doel van:

De twee leerlingen met autisme uit mijn groep leren met behulp van de (juiste) interventie in een kleine groep samenwerkingsopdrachten te maken.

Leren wat de kracht is van de interventie zodat ik deze ook kan toepassen in een volgende groep met leerlingen met autisme.

4. Onderzoeksvraag en deelvragen

Onderzoeksvraag 1:

Is het voor leerlingen met autisme waardevol om te leren samenwerken?

Deelvragen:

- Wat zijn de voordelen van samenwerken?
- Welke vaardigheden worden aangesproken bij samenwerken?
- Wat is waardevol en bruikbaar in volgende leerjaren voor mij als leerkracht?

Onderzoeksvraag 2:

Waardoor ondervinden de leerlingen met autisme uit mijn groep problemen met samenwerken?

Deelvragen:

- Waarom kunnen leerlingen met autisme moeilijk samenwerken?
- Wat zijn beperkingen op het gebied van de vaardigheden van samenwerken van leerlingen met autisme?
- Waar lopen de leerlingen met autisme uit mijn groep tegen aan tijdens het samenwerken?

Onderzoeksvraag 3:

Hoe kan ik ervoor zorgen dat de twee leerlingen met autisme uit middenbouw 5 betere samenwerkingsvaardigheden verwerven zodat ze leren samenwerken in een kleine groep?

Deelvragen:

- welke samenwerkingsvaardigheden bezitten de twee leerlingen met autisme uit mijn groep wel?
- welke samenwerkingsvaardigheden bezitten de twee leerlingen met autisme uit mijn groep niet?

- welke samenwerkingsvaardigheden moet ik de leerlingen met autisme uit mijn groep nog aanleren om ze wel te laten komen tot samenwerken?
- welke interventie past bij de leerlingen met autisme uit mijn groep om ze wel te laten komen tot samenwerken?
- Wat uit het onderzoek is bruikbaar en neem ik mee als bagage voor een eventuele volgende groep waarin leerlingen met autisme zitten.
- Wat is mijn rol als leerkracht in het proces om kinderen met autisme te laten komen tot betere samenwerkingsvaardigheden?

5. Literatuur

- Baltussen, M. (2003) *Leerlingen met autisme in de klas* (1^e druk). Landelijk Netwerk Autisme.
- Bateson G. reflecteren aan de hand van de piramide van Bateson. Bundel module schooljaar 2010/2011.
- Förrer, M., Kenter, B., & Veenman, S. (2004) *Coöperatief leren in het basisonderwijs* (4^e druk). Amersfoort: CPS.
- Förrer, M., Kenter, B., & Veenman, S. (2008) *Coöperatief binnen passend basisonderwijs* (2^e druk). Amersfoort: CPS.
- Harinck, F. (2010). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. (8^e druk) Antwerpen/ Apeldoorn: Garant.
- Lieshout, T. van. (2002). *Pedagogische adviezen voor speciale kinderen*. (1^e druk). Houten/ Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Veen, T. van der., Wal, J. van der. (2003) *Van leertheorie naar onderwijspraktijk* (3^e druk). Groningen/ Houten: Wolthers Noordhoff.

Contacten voor mijn onderzoek:

- Praktijkplek S.B.O. de Toermalijn locatie Hortensialaan.
- Praktijkbegeleider Giel Verbeek.
- Teamleider middenbouw Hortensialaan.
- Orthopedagoog. Critical friend.
- Lindy van den Nieuwenhof. Critical friend.
- Geert Slits tweede lezer op het gebied van spelling en zinsopbouw.

Hoofdstuk 2 Theoretische onderbouwing

Autisme en Coöperatief leren

Verantwoording van de gekozen thema's;

Binnen mijn groep zitten enkele autisten. Van hen is algemeen bekend dat zij het moeilijk vinden om samen te werken.

Ik hoop middels dit onderzoek te leren of ik kinderen met autisme mag vragen om samen te leren werken. In het bijzonder; welke basisvaardigheden de leerlingen al bezitten en welke basisvaardigheden ik ze nog moet aanleren zodat ze binnen mijn groep op een prettige coöperatieve manier leren samenwerken.

Eerst ben ik theorieën gaan bekijken over autisme , valkuilen voor kinderen met autisme om samen te kunnen werken, coöperatief leren en basisvaardigheden binnen coöperatief leren. Hieronder een samenvatting van enkele theorieën die naar mijn mening relevant is voor mijn onderzoek. De theoriestudie heb ik in domeinen uiteengezet.

Domeinen die ik bestudeerd heb zijn:

- Leerlingen met autisme
- Valkuilen voor kinderen met autisme om te komen tot samenwerken
- Coöperatief leren
- Basisvaardigheden om te komen tot samenwerken
- Coöperatief leren binnen passend onderwijs (met kinderen met autisme)
- Interventie methoden voor kinderen (met autisme) om te komen tot betere samenwerkingsvaardigheden

Domein: Leerlingen met autisme

Autisme is een stoornis in de informatieverwerking. Kinderen met autisme hebben moeite met het zien van samenhang tussen afzonderlijke waarnemingen, waardoor voorwerpen en situaties voor deze kinderen een andere betekenis krijgen. Daarnaast

kunnen zij zich moeilijk verplaatsen in andere, zodat sociale situaties vaak niet worden begrepen of aangevoeld. Deze kinderen ontwikkelen hun sociale competentie in beperkte mate.

Er zijn verschillende uitingsvormen van autisme. Er zijn kinderen met autisme die zeer in zichzelf gekeerd zijn, maar er zijn ook kinderen met autisme die actief en naar buiten gericht zijn maar dit doen op een aparte voor ons vreemde manier. De verschillende uitingsvormen vallen onder de noemer 'stoornis in het autisme spectrum'.

Binnen dit spectrum vallen;

- de autistische stoornis (het kernsyndroom autisme)
- het syndroom van Asperger (deze kinderen hebben een goed taalgebruik en zijn auditief sterk)
- PDD-NOS deze kinderen voldoen niet geheel aan de criteria

Kinderen met autisme hebben in het algemeen 5 kenmerken;

1. tekortkomingen in sociale relaties
2. tekortkomingen in communicatie en taalgebruik
3. tekortkoming in verbeelding en voorstellingsvermogen
4. stoornis op het gebied van belangstelling en activiteiten
5. afwijkende prikkel gevoeligheid en motoriek

Baltussen, M. (2003) *Leerlingen met autisme in de klas* (1^e druk). Landelijk Netwerk Autisme.

Domein: valkuilen voor kinderen met autisme om te komen tot samenwerken

Kinderen met autisme hebben kwalitatieve beperkingen in het sociaal contact en in het communiceren.

Beperkingen die zich voordoen binnen de sociale interactie, zijn bijvoorbeeld:

- Onvoldoende kunnen inleven in de bedoelingen, gedachten en gevoelens van anderen. Kinderen met autisme missen sociale intuïtie in de contacten.

- Samenwerken is moeilijk, omdat de leerling met autisme het gevoel heeft dat de interactie tussen kinderen vaak snel en onvoorspelbaar verloopt. Daarom willen kinderen met autisme het samenwerken vaak controleren, zodat het voorspelbaar blijft.
- Minder neiging tot interacteren. Kinderen met autisme zijn minder geneigd om zich op anderen te richten, gaan dus meer hun eigen gang. Ze zoeken wel in zekere mate contact, maar dit contact verloopt anders dan bij kinderen die zich normaal ontwikkelen.

Lorna Wing (onderzoek uit 2000) beschrijft dat beperkingen in de sociale contacten op diverse manieren tot uiting kunnen komen, namelijk:

- Kinderen die zich sociaal afzijdig houden. Nooit interactie met anderen.
- Passieve groep kinderen. Zelden interactie met anderen, initiatief, wel acceptatie van toenadering van anderen.
- Active groep kinderen. Deze kinderen nemen actief initiatief tot sociaal contact. De wijze waarop is echter nogal naïef, vreemd, onaangepast en eenzijdig. Ze delen hun spel niet echt met anderen. Ze praten heel vlot, maar zijn niet in staat tot wederzijdse conversatie.
- Hoogdravende groep. Vaak kinderen met syndroom van Asperger. Het kind is zeer beleefd en houdt zich nauwkeurig aan de sociale regels, zonder ze echt te begrijpen.

Beperkingen die zich voor doen binnen de communicatie:

- Leerlingen met autisme zien de samenhang binnen een gesprek niet.
- Het is moeilijk om uit prikkels de belangrijke of relevantie te kiezen.
- Kinderen met autisme hebben grote moeite met het gebruiken en begrijpen van non-verbale communicatie.

Förrer, M., Kenter, B., & Veenman, S. (2008) *Coöperatief binnen passend basisonderwijs* (2^e druk). Amersfoort: CPS.

Domein: Coöperatief leren

Basiskenmerken Coöperatief leren;

1. *positieve wederzijdse afhankelijkheid*, de lln hebben elkaar nodig, samen bereik je meer dan alleen.
2. *individuele verantwoordelijkheid*, iedere leerling levert een zichtbare bijdrage
3. *directe interactie*, de leerwinst is groter omdat binnen een kleine groep meer interactie ontstaat
4. *samenwerkingsvaardigheden*, komen we nog op terug
5. *evaluatie groepsproces*, er is altijd een inhoudelijk en sociaal doel.

Förrer, M., Kenter, B., & Veenman, S. (2004) *Coöperatief leren in het basisonderwijs* (4^e druk). Amersfoort: CPS.

Domein: basisvaardigheden

Welke basisvaardigheden heb je nodig om te kunnen samenwerken?

Om te kunnen starten met coöperatief leren is volgens de theorie van het coöperatief leren een aantal basisvaardigheden nodig. Als kinderen bijvoorbeeld helemaal niet naar elkaar willen luisteren, niet accepteren dat anderen ook iets inbrengen of voortdurend weg lopen bij hun groepsgenoten, ontbreekt de basis voor het samenwerken. Een aantal basisvaardigheden is dus voorwaardelijk om te kunnen samenwerken en om ermee te starten. Als kinderen vervolgens regelmatig samenwerken, ontwikkelen ze hun vaardigheid steeds verder.

Basisvaardigheden	Voortgezette vaardigheden	Vaardigheden voor gevorderde groepen
- elkaars naam gebruiken - elkaar aankijken tijdens het praten - vriendelijk op elkaar reageren - elkaar gelegenheid	- vragen stellen aan elkaar - reageren op wat een ander zegt - af en toe herhalen wat iemand zegt - elkaars vragen hardop	- je in het standpunt van een ander verplaatsen - verschil van mening accepteren - ook op langere termijn een goede relatie

geven mee te doen - inbreng durven hebben - zo duidelijk praten dat anderen je kunnen verstaan - meewerken aan de groepsopdracht - luisteren naar elkaar - elkaar uit laten praten - de inbreng van een ander accepteren - bij je groepje blijven - rustig praten en werken - materiaal met elkaar delen - om de beurt praten - aan de taak doorwerken tot deze af is.	denken - elkaar aanmoedigen mee te doen - elkaar een complimentje geven - ondersteunende opmerkingen geven - met alle groepsleden samenwerken - elkaar aanbieden iets uit te leggen - hulp vragen aan een ander - elkaar helpen zonder voor te zeggen - het werk plannen - richting geven aan de uitvoering van een taak - af en toe de voortgang samenvatten - elkaar herinneren aan de opdracht	behouden - overeenstemming met elkaar bereiken - kritiek formuleren op ideeën, niet op personen - met elkaar problemen oplossen - op een vriendelijke manier zeggen dat je het ergens niet mee eens bent - verschillende ideeën integreren - ideeën verder uitbouwen - de groep stimuleren/ motiveren
---	--	--

De basisvaardigheden zijn op te splitsen in vier groepen;

1. Prettig omgang met elkaar:

- elkaars naam gebruiken *
- elkaar aankijken tijdens het praten *
- vriendelijk op elkaar reageren *
- elkaar gelegenheid geven mee te doen *

2. Eigen initiatief

- een inbreng durven te hebben *

- zo duidelijk praten dat anderen je kunnen verstaan *
- meewerken aan de groepsopdracht *

3. Gericht zijn op anderen

- luisteren naar elkaar *
- elkaar laten uitpraten *
- de inbreng / bijdrage van een ander accepteren *

4. Je houden aan afspraken

- bij je groepje blijven *
- rustig praten en werken, andere groepen niet storen *
- materiaal met elkaar delen
- om de beurt praten
- aan de taak doorwerken tot deze af is

Förrer, M., Kenter, B., & Veenman, S. (2004) *Coöperatief leren in het basisonderwijs* (4^e druk). Amersfoort: CPS. Blz 98.

Domein: Coöperatief leren binnen passend onderwijs (met kinderen met autisme)

Voor leerlingen met autisme moet de leerkracht *per situatie* bekijken wat haalbaar is. Door gericht te observeren en vooral in gesprek te gaan met de leerling, achterhaalt de leerkracht de behoeften en mogelijkheden van het kind.

Het is belangrijk om als leerkracht wanneer je zicht hebt op de mogelijkheden van het kind je de volgende vragen te stellen;

1. welke sociale vaardigheden heeft het kind nodig?
2. welke sociale vaardigheden beheerst het kind en welke niet?
3. wil het kind samenwerken?
4. wil het kind met anderen kinderen samenwerken?
5. wat is dan mijn rol als leerkracht en wat is de rol van de klasgenoten tijdens de coöperatieve activiteiten.?

Wil het kind (met autisme) samenwerken dan zijn er een aantal specifieke aandachtspunten:

1. Wat is je doelstelling
2. Welke werkvorm selecteer je
3. Welke rol selecteer je voor de leerling
4. De groepsindeling (koppelen aan een sociaal sterke leerling)
5. Voorbespreken (in gesprek gaan, bespreken wat hij moeilijk vindt een hulpmiddel kan dan zijn een T- kaart)
6. Maken van afspraken

Förrer, M., Kenter, B., & Veenman, S. (2008) *Coöperatief binnen passend basisonderwijs* (2^e druk). Amersfoort: CPS. Blz. 38

Domein: Interventie methoden voor kinderen (met autisme) om te komen tot betere samenwerkingsvaardigheden:

Het is niet vanzelfsprekend dat leerlingen samenwerkingsvaardigheden uit zichzelf toepassen. Het verwerven en eigen maken van samenwerkingsvaardigheden is een proces. Bij het ontwikkelen en aanleren van samenwerkingsvaardigheden kan de leerkracht op twee manieren te werk gaan;

- inspelen op situaties die zich in de groep voor doen, deze onder de aandacht brengen en hierover praten
- en of gericht initiatief nemen om een bepaalde samenwerkingsvaardigheden aan te leren

Binnen Coöperatief leren zal de leerkracht beide manieren aanvullend op elkaar toepassen. Daarnaast is de leerkracht een belangrijk rolmodel voor de gewenste samenwerkingsvaardigheden.

Om samenwerkingsvaardigheden aan te leren zal de leerkracht eerst de beginsituatie in kaart moeten brengen. Welke (basis-) samenwerkingsvaardigheden beheersen de kinderen al en welke vaardigheden vragen aandacht.

Het ontwikkelen van samenwerkingsvaardigheden is een proces. Het is leerling afhankelijk middels welke stijl een leerling leert. Zo geldt dit ook voor interventies om

te komen tot betere samenwerkingsvaardigheden. De theorie geeft hierover aan dat een interventie moet bestaan uit een gesprek en een gericht vervolg. In het gesprek wordt aangegeven wat de vaardigheid inhoudt en waarom deze belangrijk is. Een gericht vervolg kan zijn het maken van een T-kaart ,demonstratie door rollenspel, oefenen met feedback, toepassen (het oefenen)

Een T-kaart; is een soort tabel in de vorm van een T. de T- kaart laat zien welke gedragingen en uitspraken bij een samenwerkingsvaardigheid horen. Deze zijn bedacht door zowel leerkracht als leerlingen. (Bennett, Rolheiser en Stevahn.1991)

Rollenspel; leerkracht en leerlingen of alleen leerlingen spelen een situatie na waarin ze de besproken vaardigheid laten zien. (evt mbv de T-kaart) Modelleren.

Oefenen; de samenwerkingsvaardigheid staat centraal, de inhoud in mindere maten. Bespreken mbv positieve feedback. Tops en tips.

Toepassen; in een groepsopdracht de samenwerkingsvaardigheid toepassen.

Een hulpmiddel om het samenwerken in groepjes goed te laten verlopen, is het verdelen van rollen. Elk groepslid krijgt dan een rol toegewezen, die kan worden gezien als een soort taak. Een leerling met een bepaalde rol is verantwoordelijk voor een specifieke taak. Het toekennen van rollen heeft twee voordelen; rollen bevorderen individuele verantwoordelijkheid en rollen bevorderen positieve wederzijdse afhankelijkheid. Zo ervaren ook kinderen die geneigd zijn zich op de achtergrond te begeven dat de groep niet zonder hen kan.

Förrer, M., Kenter, B., & Veenman, S. (2008) *Coöperatief binnen passend basisonderwijs* (2^e druk). Amersfoort: CPS. Paragraaf 4.2.

Het boek coöperatief leren in het basisonderwijs verwijst naar het boek coöperatief leren binnen passend onderwijs voor leerlingen met autisme. Dit is voor mijn praktijksituatie van belang omdat ik daardoor de koppeling kan maken naar leerlingen binnen het S.B.O.

De theorie *coöperatief leren binnen passend onderwijs* geeft ook aan dat het voor kinderen met autisme belangrijk is om hen te stimuleren tot samenwerken en spreekt ook van de bovengenoemde interventie mogelijkheden.

Beste lezer u bent de termen samenwerkingsvaardigheden en basisvaardigheden al zeer geregeld tegen gekomen. Graag wil ik hier even uitleggen dat die twee termen daadwerkelijk verschillen van betekenis en inhoud.

Samenwerkingsvaardigheden zijn alle vaardigheden: waaronder basisvaardigheden, voorgezette vaardigheden en gevorderde vaardigheden.

Basisvaardigheden is een groep die valt onder de term samenwerkingsvaardigheden. Het is de eerste groep, hierin onder vallen vaardigheden die je moet beheersen om te komen tot goed samenwerken. Het is dus de basis om te komen tot een goed groepsresultaat.

Hoofdstuk 3 Onderzoeksmethodologie

Planformulier deel II. Hoe onderzoeken? *

*Gebruik gemaakt van het planformulier deel II. Hoe onderzoeken? Uit Harinck, F. (2010)

Basisprincipes praktijkonderzoek. Antwerpen – Apeldoorn: Garant. Hoofdstukken 4-5, Bijlage 4.

6. Hoe ga je gegevens verzamelen?

Ik wil gegevens gaan verzamelen middels:

- Een nul meting, welke vaardigheden bezitten de twee leerlingen wel (film)
- Selecteren welke basisvaardigheden prioriteit hebben om te komen tot samenwerken
- Lessen coöperatief leren geven, mbv filmen
- Les evaluatie formulieren in laten vullen door lln
- Interventie methoden toepassen

7. Welke instrumenten ga je gebruiken?

In week 15 wil ik starten met mijn onderzoek. Het onderzoek wil ik 6 aaneengesloten lesweken laten duren. Mijn onderzoek duurt dan tot en met week 22 omdat de mei vakantie hier tussen valt.

Beste lezer als ik spreek over leerlingen dan bedoel ik de N=2 leerlingen van mijn onderzoek. Als ik schrijf over groep dan bedoel ik mijn hele klas.

Tijdspad	Instrument	Les / Doel
Week 15	Nul meting (vastleggen op film)	<u>woensdag</u> <i>Taalles 1:</i> samenwerken m.b.v. coöperatieve werkvorm <i>Doel les:</i> ik neem als leerkracht een gericht initiatief om vast te stellen welke

Week 17	Evaluatie formulier	<i>Zie lesschema formulier bijlage taalles 4.</i> <i>Evaluatieformulier individuele leerling.</i> <i>Doel evaluatie formulier: zicht krijgen op hoe de leerlingen vinden dat ze zelf deelnemen aan de samenwerkingsopdracht en rekening gehouden hebben met de basisvaardigheid die deze les centraal stond.</i>
	Evalueren, bijstellen, en passend vervolg aanbieden.	<i>A.d.h.v. de evaluatie van de lessen van week 16 en de evaluatie formulieren van de leerling(en) neem ik een gericht initiatief voor de interventie van week 17 (uitgaande van de korter en langer termijn doelen en theorie omgaande interventie)</i>
	Filmen en observeren, evalueren, bijstellen, en passend vervolg aanbieden.	<u>dinsdag</u> <i>Taalles 5: gericht samenwerken mbv coöperatieve werkvorm</i> Demonstratie door rollenspel: leerkracht en klassenassistent. Oefenen van vaardigheden staat deze les centraal. <i>Zie lesschema formulier bijlage taalles 5.</i>
	Gesprek en toelichting interventie	<u>Woensdag</u> <i>Gesprek met de twee leerlingen</i> - <i>Uitleg op welke basisvaardigheid we komende les gaan insteken en waarom</i> - <i>voorgespreken interventie</i>
	Filmen en observeren.	<u>Donderdag</u> <i>Taalles 6: gericht samenwerken mbv coöperatieve</i>

		werkvorm Demonstratie door rollenspel: leerkracht en klassenassistent. Oefenen van vaardigheden staat deze les centraal. <i>Zie lesschema formulier bijlage taalles 6.</i>
	Evaluatie formulier	<i>Evaluatieformulier individuele leerling.</i> <i>Doel evaluatie formulier:</i> zicht krijgen op hoe de leerlingen vinden dat ze zelf deelnemen aan de samenwerkingsopdracht en rekening gehouden hebben met de basisvaardigheid die deze les centraal stond.
	Persoonlijk overzicht basisvaardigheden	<u>Vrijdag</u> De Leerlingen inzicht geven in de groei die ze de afgelopen 3 weken gemaakt hebben. Dit door samen met hen te bespreken en inzichtelijk te maken dmv kleuren groen, oranje en rood.
Week 18 en 19 mei vakantie	Evalueren, bijstellen, en passend vervolg aanbieden.	<i>A.d.h.v. de evaluatie van de lessen van week 17 en de evaluatie formulieren van de leerling(en) neem ik een gericht initiatief voor de interventie van week 20 (uitgaande van de korter en langer termijndoelen en theorie omgaande interventie)</i> <u>Gezien de vakantie van 2 weken, start ik week 20 wederom met een gesprek om het samenwerken weer te actualiseren.</u>
Week 20	Gesprek en	<u>Dinsdag</u>

toelichting interventie + Persoonlijk overzicht basisvaardigheden	<i>Gesprek met de twee leerlingen</i> - <i>Uitleg op welke basisvaardigheid we komende les gaan insteken en waarom</i> - <i>voorbereiden interventie</i> De Leerlingen inzicht geven in de groei die ze de afgelopen 3 weken gemaakt hebben. Dit door samen met hen te bespreken en inzichtelijk te maken dmv kleuren groen, oranje en rood.
Filmen en observeren, evalueren, bijstellen, en passend vervolg aanbieden.	<u>Woensdag</u> <i>Taalles 7: gericht samenwerken mbv coöperatieve werkvorm</i> Demonstratie door rollenspel: leerkracht en klassenassistent. Oefenen van vaardigheden staat deze les centraal. <i>Zie lesschema formulier bijlage taalles 7.</i>
Orthopedagoog	Rol leerkracht: wordt door orthopedagoog beoordeelt a.d.h.v. een beoordelingsformulier rol leerkracht bij coöperatief leren. Leerkracht krijgt feedback middels een gesprek met de orthopedagoog a.d.h.v. het formulier.
Evaluatie formulier	<i>Evaluatieformulier individuele leerling.</i> <i>Doel evaluatie formulier:</i> zicht krijgen op hoe de leerlingen vinden dat ze zelf deelnemen aan de samenwerkingsopdracht en rekening gehouden hebben met de basisvaardigheid die deze les centraal stond.
Evalueren, bijstellen, en passend vervolg	<i>A.d.h.v. de evaluatie van de les van week 20 en de evaluatie formulieren van de leerling(en) neem ik een gericht initiatief voor de interventies van week</i>

Week 21	aanbieden.	<i>21 (uitgaande van de korter en langer termijn doelen en theorie omgaande interventie)</i>
	Filmen en observeren, evalueren, bijstellen, en passend vervolg aanbieden.	<u>dinsdag</u> <i>Taalles 8: gericht samenwerken mbv coöperatieve werkvorm</i> Demonstratie door rollenspel: leerkracht en klassenassistent. Toepassen van vaardigheden staat deze les centraal. <i>Zie lesschema formulier bijlage taalles 8.</i>
	Gesprek en toelichting interventie	<u>Woensdag</u> <i>Gesprek met de twee leerlingen</i> - <i>Uitleg op welke basisvaardigheid we komende les gaan insteken en waarom</i> - <i>voorbereiden interventie</i>
	Filmen en observeren.	<u>Donderdag</u> <i>Taalles 9: gericht samenwerken mbv coöperatieve werkvorm</i> Demonstratie door rollenspel: leerkracht en klassenassistent. Toepassen van vaardigheden staat deze les centraal. <i>Zie lesschema formulier bijlage taalles 9.</i>
	Evaluatie formulier	<i>Evaluatieformulier individuele leerling.</i> <i>Doel evaluatie formulier: zicht krijgen op hoe de leerlingen vinden dat ze zelf deelnemen aan de samenwerkingsopdracht en rekening gehouden hebben met de basisvaardigheid die deze les centraal stond.</i>

Week 22	Evalueren, bijstellen, en passend vervolg aanbieden.	<i>A.d.h.v. de evaluatie van de lessen van week 21 en de evaluatie formulieren van de leerling(en) neem ik een gericht initiatief voor de interventie van week 22 (uitgaande van de korter en langer termijndoelen en theorie omgaande interventie)</i>
	Filmen en observeren, evalueren. (eind evaluatie)	<u>dinsdag</u> <i>Taalles 10:</i> gericht samenwerken mbv coöperatieve werkvorm Demonstratie door rollenspel: leerkracht en klassenassistent. Toepassen van vaardigheden staat deze les centraal. <i>Zie lesschema formulier bijlage taalles 10.</i>
	Orthopedagoog	Rol leerkracht: wordt door orthopedagoog beoordeelt a.d.h.v. een beoordelingsformulier rol leerkracht bij coöperatief leren. Leerkracht krijgt feedback middels een gesprek met de orthopedagoog a.d.h.v. het formulier.
	Evaluatie formulier	<i>Evaluatieformulier individuele leerling.</i> <i>Doel evaluatie formulier:</i> zicht krijgen op hoe de leerlingen vinden dat ze zelf deelnemen aan de samenwerkingsopdracht en rekening gehouden hebben met de basisvaardigheid die deze les centraal stond.
	Persoonlijk overzicht basisvaardigheden	De Leerlingen inzicht geven in de groei die ze de afgelopen 3 weken gemaakt hebben. Dit door samen met hen te bespreken en inzichtelijk te maken dmv kleuren groen, oranje en rood.

	Eindgesprek.	<i>woensdag</i> Eindgesprek met de groep over het project samenwerken. Samen bespreken wat we hier van hebben geleerd en wat we er verder mee willen doen.
--	--------------	--

8. a. Hoe vaak ga je gegevens verzamelen?

Ik wil de komende 6 weken op meerdere momenten gegevens gaan verzamelen middels de instrumenten die ik hiervoor heb genoemd. Dit ga ik doen omdat ik wil bekijken welke invloed de interventies hebben op beide leerlingen met betrekking tot samenwerken.

Vooraf aan mijn onderzoek ga ik de beginsituatie van de twee leerlingen in kaart brengen. De beginsituatie noem ik de nul meting. Dit doe ik middels een les coöperatief leren welke ik op film vastleg.

Deze les ga ik terug kijken waarbij ik specifiek kijk naar de samenwerkingsvaardigheden die in de theorie van het coöperatief leren opgesplitst worden in 3 groepen; basisvaardigheden, voortgezette vaardigheden en gevorderde vaardigheden. Mijn verwachting is gezien de zeer geringe ervaring van samenwerken binnen mijn groep dat mijn onderzoek zich zal richten op de eerste groep: basisvaardigheden.

De theorie van coöperatief leren binnen passend onderwijs geeft aan dat de mogelijkheden per kind verschillen om samen te werken maar dat er zeer zeker interventies mogelijk zijn om samenwerkingsvaardigheden te oefenen.

Welke interventie ik precies ga inzetten is mede afhankelijk van de resultaten van de nul meting en wat past bij de betreffende leerlingen.

Iedere les observeer ik dmv open observaties gericht op de interventie, leg ik het geheel of gedeeltelijk vast op film en laat ik de leerlingen hun eigen rol in het

groepsproces evalueren dmv een individueel evaluatieformulier.

Hierbij gaat het mij erom dat ik te weten wil komen of de interventie die ik inzet om leerlingen tot betere samenwerkingsvaardigheden te laten komen daadwerkelijk een positieve interventie is.

Bij goede resultaten is misschien in een later stadium (week 4,5 ,6 van mijn onderzoek) mogelijk om een groepsevaluatie door de groep samen te laten invullen en de interventies mogelijk af te bouwen en of de leerlingen hier meer zelf bij te betrekken.

De interventie is geslaagd als de leerlingen in een kleine groep elkaar de ruimte geven om van en met elkaar te kunnen leren. Dan is er sprake van samenwerken. Mijn ideaal beeld van mijn onderzoek zou zijn als ik naar mijn mede studenten en collega's op de Toermalijn aanbevelingen zou kunnen doen ten aanzien van samenwerken van kinderen met autisme.

Dit betekent dat de interventie goed hanteerbaar moet zijn voor de docenten, zodat het op de langere termijn tijd oplevert doordat er minder directe begeleiding van de docent nodig is.

3. b. Wat voor soort onderzoek is het?

Mijn onderzoek is gericht op 2 leerlingen. Dit valt onder individugericht onderzoek. N=2 . Twee leerlingen met autisme .

Tijdens mijn onderzoek is er aandacht voor de problematiek die kinderen met autisme ondervinden tijdens coöperatief leren. Het zal ingaan op de zowel de voor als nadelen.

Het plan is om te kijken en te ervaren welke interventies kunnen bijdragen aan het vormen van betere samenwerkingsvaardigheden bij leerlingen met autisme.

De resultaten wil ik delen met mijn medestudenten en collega's op de Toermalijn. Daarnaast wil ik naar komende leerjaren de ervaring en positieve interventies meenemen die dit onderzoek opleveren.

Hoofdstuk 4 data analyse

In de data analyse zijn de lessen beschreven door middel van doelen die uiteengezet zijn in een inhoudelijk en een sociaal doel. Voor mijn onderzoek is de inhoud minder belangrijk en ligt de nadruk op het sociale doel. De doelen worden geëvalueerd en leermomenten en eventuele invloeden voor volgende lessen beschreven en verantwoord.

Om de groei van de N=2 leerlingen inzichtelijk te maken voor zowel de lezer, de N=2 leerlingen Teun en Marcel als mede leerkracht zijn er 3 meetmomenten van hun persoonlijke ontwikkeling ten aan zien van het samenwerken.

De ontwikkelingen van de rol van de leerkracht is eveneens a.d.h.v. 3 meetmomenten beschreven door het meekijken en beoordelen van een orthopedagoog en eigen reflectie van de leerkracht.

Data analyse lessen coöperatief leren:

Les 1

inhoudelijk doel:

- inzicht krijgen in welke basisvaardigheden de twee leerlingen met autisme al wel bezitten en gebruiken, en welke nog niet
- leerlingen weten ieder enkele aanverwante woorden te noemen en op te schrijven bij een seizoen zomer en of winter

sociaal doel:

- De leerlingen zorgen samen voor 16 of 15 woorden. Dit is afhankelijk van de groepsgrootte 4 leerlingen dan 16 woorden, 3 leerlingen dan 15 woorden
- De leerlingen zorgen samen dat ze zich houden aan de afspraken van de `rol` (materiaalbaas, tafelbaas, en stilte kapitein)

Evaluatie doelen:

Inhoudelijk doel: het noemen en opschrijven van minimaal 5 woorden die horen bij het seizoen zomer en winter lukte de N= 2 leerlingen. Teun kreeg hierbij hulp van groepsgenoten. Marcel lukte dit geheel zelfstandig.

Twee van de vier groepen behaalde het sociale doel het geven van 5 woorden, enkele kregen hierbij hulp van groepsleden. Die hulp van groepsleden is belangrijk omdat er dan sprake is van interactie en samenwerken. De groep van Marcel en Teun behaalde samen het sociale doel.

Aandachtspunten Marcel:

- luisteren naar elkaar (om de beurt praten)
- elkaar uit laten praten (om de beurt praten)
- rustig praten en werken
- vriendelijk op elkaar reageren
- de inbreng van de ander accepteren
- de andere in de groep de gelegenheid geven om mee te doen

Aandachtspunten Teun:

- elkaar aankijken tijdens het praten
- rustig praten en werken
- om de beurt praten
- zo duidelijk praten dat andere je kunnen verstaan
- een eigen inbreng durven hebben

Wat dit betekent dit voor de volgende les:

- Marcel krijgt als interventie een gesprek en een T kaart om gericht te werken aan het leren van vriendelijk reageren op elkaar. *Zie bijlage 1 blz 82.*
- Teun krijgt als interventie een gesprek en een T kaart om gericht te werken aan het hebben van eigen inbreng tijdens het samenwerken. *Zie bijlage 2 blz 83.*

Voor mijn onderzoek is de inhoud minder belangrijk en ligt de nadruk op het sociale doel. Förner, (2004) Dit is de reden waarom ik bij volgende lessen het inhoudelijk doel niet meer weer geeft bij de data analyse, echter is deze wel terug te vinden in het lesschemaformulier. *Zie bijlage 3 blz 84 en 85.*

Les 2:

Sociaal doel:

- De leerlingen zorgen samen voor 16 of 15 woorden. Dit is afhankelijk van de groepsgrootte 4 leerlingen dan 16 woorden, 3 leerlingen dan 15 woorden
- De leerlingen zijn vriendelijk voor elkaar
- De leerlingen geven elkaar kansen om mee te doen
- De leerlingen nemen samen beslissingen

Evaluatie les 2 specifiek gericht op de basisvaardigheden en interventies van de twee leerlingen van mijn onderzoek:

Marcel: de T kaart was de dag na de nul meting en de dag voor de tweede les besproken. Tijdens het maken van het woordweb heeft Marcel serieus aan de opdracht gewerkt, heeft hij Teun niet uitgelachen en andere groepsgenoten mogelijkheden gegeven om mee te doen. Ook heeft Marcel zelfs een complimentje gegeven. Bij de opdracht om de woorden te categoriseren ging het minder goed. Marcel probeerde de anderen zijn mening en zienswijze op te leggen, raakte gefrustreerd als anderen een andere mening hadden. Er was geen ruimte meer voor anderen om ook mee te denken en te doen. Marcel was veel minder vriendelijk. Marcel luisterde niet goed naar de anderen en liet ze niet uitpraten. Als ik hierbij kijk naar mijn rol, dan had ik Marcel op de T- kaart *vriendelijk zijn* moeten wijzen en of aan moeten sluiten bij het groepje om de rollen mee te begeleiden.

Teun: Het leerpunt voor Teun is eigen inbreng hebben. Tijdens het maken van het woordweb, kreeg Teun de ruimte van zijn groepsgenoten om inbreng te hebben. Wat mij opviel is dat Teun zijn groepsgenoten nauwelijks of niet aankijkt tijdens het geven van zijn inbreng. Dit is een aandachtspunt om Teun ook bewust van te maken. Bij het categoriseren werd Teun met grote regelmaat overruled door zijn groepsgenoten. Teun wordt dan rood, voelt zich ongemakkelijk en gaat clownesk gedrag laten zien.

Door het terugkijken van de fragmenten van les 1 en 2 die op film waren vast gelegd, mijn observaties en overleg met orthopedagoog komen bij Teun en Marcel de onderstaande resultaten bij de nulmeting ten aanzien van de samenwerkingsvaardigheden naar voren.

Uitleg kleurgebruik tabel:

Groen: goede beheersing, kunnen ze toepassen

Oranje: wisselende beheersing, heeft nog oefening nodig maar passen ze soms toe

Rood: geen beheersing (onvoldoende mate) moeten ze nog oefenen

Zwart: nog niet van toepassing, nog niet aan toe.

Persoonlijk overzicht beheersing samenwerkingsvaardigheden leerling Marcel:

Nulmeting:

Basisvaardigheden	Voortgezette vaardigheden	Vaardigheden voor gevorderde groepen
- elkaars naam gebruiken - elkaar aankijken tijdens het praten - vriendelijk op elkaar reageren - elkaar gelegenheid geven mee te doen - inbreng durven hebben - zo duidelijk praten dat anderen je kunnen verstaan - meewerken aan de groepsopdracht - luisteren naar elkaar - elkaar uit laten praten - de inbreng van een ander accepteren	- vragen stellen aan elkaar - reageren op wat een ander zegt - af en toe herhalen wat iemand zegt - elkaars vragen hardop denken - elkaar aanmoedigen mee te doen - elkaar een complimentje geven - ondersteunende opmerkingen geven - met alle groepsleden samenwerken - elkaar aanbieden iets uit te leggen	- je in het standpunt van een ander verplaatsen - verschil van mening accepteren - ook op langere termijn een goede relatie behouden - overeenstemming met elkaar bereiken - kritiek formuleren op ideeën, niet op personen - met elkaar problemen oplossen - op een vriendelijke manier zeggen dat je het ergens niet mee eens bent

- bij je groepje blijven - rustig praten en werken - materiaal met elkaar delen - om de beurt praten - aan de taak doorwerken tot deze af is.	- hulp vragen aan een ander - elkaar helpen zonder voor te zeggen - het werk plannen - richting geven aan de uitvoering van een taak - af en toe de voortgang samenvatten - elkaar herinneren aan de opdracht	- verschillende ideeën integreren - ideeën verder uitbouwen - de groep stimuleren/ motiveren
---	--	--

Förrer, M., Kenter, B., & Veenman, S. (2004) *Coöperatief leren in het basisonderwijs* (4^e druk). Amersfoort: CPS. Blz 98.

Persoonlijk overzicht beheersing samenwerkingsvaardigheden leerling Teun:
Nulmeting:

Basisvaardigheden	Voortgezette vaardigheden	Vaardigheden voor gevorderde groepen
- elkaars naam gebruiken - elkaar aankijken tijdens het praten - vriendelijk op elkaar reageren - elkaar gelegenheid geven mee te doen - inbreng durven hebben - zo duidelijk praten dat anderen je kunnen verstaan - meewerken aan de	- vragen stellen aan elkaar - reageren op wat een ander zegt - af en toe herhalen wat iemand zegt - elkaars vragen hardop denken - elkaar aanmoedigen mee te doen - elkaar een complimentje geven - ondersteunende	- je in het standpunt van een ander verplaatsen - verschil van mening accepteren - ook op langere termijn een goede relatie behouden - overeenstemming met elkaar bereiken - kritiek formuleren op ideeën, niet op personen - met elkaar problemen

groepsopdracht - luisteren naar elkaar - elkaar uit laten praten - de inbreng van een ander accepteren - bij je groepje blijven - rustig praten en werken - materiaal met elkaar delen - om de beurt praten - aan de taak doorwerken tot deze af is.	opmerkingen geven - met alle groepsleden samenwerken - elkaar aanbieden iets uit te leggen - hulp vragen aan een ander - elkaar helpen zonder voor te zeggen - het werk plannen - richting geven aan de uitvoering van een taak - af en toe de voortgang samenvatten - elkaar herinneren aan de opdracht	oplossen - op een vriendelijke manier zeggen dat je het ergens niet mee eens bent - verschillende ideeën integreren - ideeën verder uitbouwen - de groep stimuleren/ motiveren
--	--	--

Förrer, M., Kenter, B., & Veenman, S. (2004) *Coöperatief leren in het basisonderwijs* (4^e druk). Amersfoort: CPS. Blz 98.

Aandachtspunten van Marcel en Teun zijn omgezet in leerdoelen. De leerdoelen zijn onderverdeelt in doelen op korter en langer termijn.

Doelen leerling Marcel:

Op de kortere termijn:

- luisteren naar elkaar (om de beurt praten)
- elkaar uit laten praten (om de beurt praten)
- rustig praten en werken

Op de langere termijn:

- vriendelijk op elkaar reageren
- de inbreng van de ander accepteren
- de andere in de groep de gelegenheid geven om mee te doen

Doelen leerling Teun:

Op de kortere termijn

- elkaar aankijken tijdens het praten
- rustig praten en werken
- om de beurt praten
- zo duidelijk praten dat andere je kunnen verstaan

Op de langere termijn

- een eigen inbreng durven hebben

De groepsdoelen coöperatief leren:

Groepsdoel voor week 2: samen beslissingen nemen, samen keuzes maken. *Zie bijlage 4 blz 86.*

Groepsdoel langere termijn: leren beargumenteren

Beargumenteren: is uitleggen waarom jij iets vind
(welke deelvaardigheden moet je dan beheersen)

- luisteren naar elkaar
- elkaar uit laten praten
- aangeven wat jou mening/ kennis is en waarom je dat denkt
- leren van het maken van een keuze
- samen een keuze maken

De rol van de leerkracht is door de orthopedagoog geobserveerd mbv het schema de rol van de leerkracht tijdens coöperatief leren. Naar aanleiding van de tweede les coöperatief leren zijn voor de leerkracht de onderstaande aandachtspunten naar voren gekomen. *Zie bijlage 5 blz 87 t/m 90 voor het beoordelingsformulier van de rol van de leerkracht bij coöperatief leren. Beoordeeld door de interne orthopedagoog.*

Met betrekking tot instructie en begeleiding:

- instructie moet duidelijker
- actief groepsproces begeleiden

Met betrekking tot organisatie:

- leerlingen tijd geven om te leren beargumenteren
- afstand tussen groepjes vergroten (lokaal gebruik)
- rol verdeling door leerkracht
- extra activiteit aanbieden op papier (geen instructie tijd voor benutten)
- niet teveel nieuwe activiteiten aanbieden in 1 les
- rekening houden met de concentratie (niet overvragen)

Persoonlijk kon ik me geheel vinden in de aandachtspunten zoals ook geobserveerd door de orthopedagoog. De meeste aandachtspunten zijn van organisatorische aard en gemakkelijk aan te passen en voor te bereiden. Het punt van dat de instructie duidelijker moest zetten mij wel aan tot denken. Ik vroeg me af hoe zorg ik er nu voor dat mijn instructie niet te veel informatie bevat maar wel voldoende zodat leerlingen begrijpen wat ze moeten doen. Ik ben opnieuw de theorie gaan bekijken. In de theorie van coöperatief leren binnen passend onderwijs stond dat het *verwerven* en *eigen* maken van samenwerkingsvaardigheden een proces is en dat kinderen met autisme bij het ontwikkelen en aanleren van samenwerkingsvaardigheden vaak steun ondervinden aan demonstratie door rollenspel.

Mijn instructie heb ik aangepast:

- ik ben meer gaan demonstreren
- ik ben het bord meer gaan gebruiken, hierop heb ik het sociale doel geschreven (meer gaan visualiseren)
- op bord staat ook de volgorde wie, wanneer aan de beurt is (bijvoorbeeld tafelbaas nummer 1, dan met klok mee verder draaien)
- informatie korter en helder formuleren
- periode om vaardigheden aan te leren en te oefenen daarna pas nadruk leggen op het toepassen

Wat dit betekent dit voor de volgende les:

- opnieuw bespreken van de T-kaart met Teun en Marcel
- Teun en Marcel betrekken bij keuzes interventies
- Instructie mbv demonstreren en betere inzet van het bord (visualiseren)
- Les 3 en 4 zijn lessen waarbij de nadruk ligt op het oefenen van vaardigheden

Les 3 en 4

Sociale doelen les 3 en 4:

Marcel:

Op de kortere termijn:

- luisteren naar elkaar (om de beurt praten)
- elkaar uit laten praten (om de beurt praten)
- rustig praten en werken

Op de langere termijn:

- vriendelijk op elkaar reageren
- de inbreng van de ander accepteren
- de andere in de groep de gelegenheid geven om mee te doen

Teun:

Op de kortere termijn

- elkaar aankijken tijdens het praten
- rustig praten en werken
- om de beurt praten
- zo duidelijk praten dat andere je kunnen verstaan

Op de langere termijn

- een eigen inbreng durven hebben

Groepsdoelen les 3 en 4

- de leerlingen oefenen in het samen maken van een keuze en of nemen van een beslissing
- de leerlingen oefenen om vriendelijk op elkaar te reageren
- de leerlingen oefenen in het geven van kansen aan elkaar om mee te doen (eigen inbreng te hebben) *Zie bijlage 6 blz 91 en 92 voor het lesschema formulier van les 3 met daarin de onderverdeling in korte, lange termijn doelen voor Marcel en Teun en groepsdoelen.*

Groepsdoel langere termijn:

- leren beargumenteren

Evaluatie les 3 en 4 gericht op de doelen van Marcel:

Marcel is eerlijk over zijn rol in de groep. Marcel heeft op het individuele leerling evaluatie formulier aangegeven dat hij niet altijd vriendelijk is voor zijn groepsgenoten, dat hij groepsgenoten nog beter kan helpen, en andere in zijn groep moet laten uitpraten. *Zie bijlage 7 blz 93 voor het individueel evaluatie formulier van Marcel.*

Het lukt M steeds beter om naar de ander te luisteren dit zie je aan zijn luisterhouding, hij kijkt de ander aan, hij vraagt ook actief `wat denk jij`. Hij geeft hierdoor de andere in zijn groepje de kans om mee te doen. Dit is punt wat zeker groeiende is.

Actiepunten:

- andere uit laten praten, dit met behulp van het individuele evaluatie formulier met hem bespreken

Evaluatie les 3 en 4 gericht op de doelen van Teun:

Teun heeft niet helemaal zicht op zijn eigen rol en houding in het groepje. Dit blijkt uit het evaluatie formulier dat hij zelfstandig heeft ingevuld, hierin geeft hij aan dat hij alleen soms wat vriendelijker moet zijn voor zijn groepsgenoten. *Zie bijlage 8 blz 94 voor het individueel evaluatie formulier van Marcel.*

Wat ik niet terug zie is dat hij andere aankijkt tijdens het praten, ook mag hij actiever de beurt nemen, nu krijgt hij vooral de kans van de andere om deel te nemen. Dit is wel groei, hij krijgt ruimte en heeft inbreng. De inhoud van de inbreng is ook nog een aandachtspunt.

Actiepunten:

- nogmaals de T-kaart bespreken, nadruk leggen op de ander aankijken, duidelijk aangeven wat je denkt en of vindt
- individueel evaluatie formulier aanpassen , meer gericht op aandachtspunten van Teun

Overige leerpunten die ik meeneem uit les 3 en 4 (week 2):

- leerlingen hebben zelf veel moeite om te bepalen in welke volgorde wie aan de beurt is, ik geef in het vervolg mbv nummeren aan wie wanneer aan de beurt is. Ik hoop hiermee te bereiken dat de start van de activiteit positiever is.
- Het rollenspel pakte meteen de aandacht en zorgde voor inzicht bij de leerlingen

Wat dit betekent dit voor de volgende les:

- opnieuw bespreken van de T-kaart met Teun en aandacht richten op de ander aankijken en nog actiever inbreng hebben, met Marcel bespreken dat hij andere laat uitpraten (daardoor krijgen anderen meer beurt ruimte)
- Instructie mbv demonstreren en betere inzet van het bord (visualiseren) door zetten Förer, (2004)
- Les 5 en 6 zijn lessen waarbij de nadruk ligt op het oefenen van vaardigheden omdat uit de evaluaties van les 3 en 4 blijkt dat er meer oefening nodig is
- aangeven dat we aan het einde van week 3 samen gaan bekijken en inzichtelijk maken in welke vaardigheden de N=2 leerlingen gegroeid zijn

Les 5 en 6

Sociale doelen les 5 en 6:

Marcel:

Op de kortere termijn:

- luisteren naar elkaar (om de beurt praten)
- elkaar uit laten praten (om de beurt praten)
- rustig praten en werken

Op de langere termijn:

- vriendelijk op elkaar reageren
- de inbreng van de ander accepteren
- de andere in de groep de gelegenheid geven om mee te doen

Teun:

Op de kortere termijn

- elkaar aankijken tijdens het praten
- rustig praten en werken
- om de beurt praten
- zo duidelijk praten dat andere je kunnen verstaan

Op de langere termijn

- een eigen inbreng durven hebben

Groepsdoelen les 5 en 6

- Oefenen van beargumenteren waarom je maak je die keuze
- Oefenen van samen controleren,
- Oefenen samen keuzes maken

Groepsdoel langere termijn:

- leren beargumenteren

Evaluatie les 5 en 6 gericht op de doelen van Marcel:

Marcel heeft op het individuele leerling evaluatie formulier aangegeven dat hij niet altijd vriendelijk is voor zijn groepsgenoten, dat hij groepsgenoten nog beter kan helpen, en andere in zijn groep moet laten uitpraten.

Uit mijn observaties blijkt dat Marcel vaak eerder weet hoe of wat er moet gebeuren dan zijn groepsgenoten hierdoor wil hij nog al eens in de verleiding komen om voor zijn beurt te gaan praten. Dit gebeurt echter wel rustig en op een nette manier. Het lukt M steeds beter om naar de ander te luisteren dit zie je aan zijn luisterhouding, hij kijkt de ander aan, hij vraagt ook actief `wat denk jij`. Hij geeft steeds meer ruimte aan andere leerlingen om mee te doen. Echter het accepteren van de inbreng is nog een aandachtspunt, zeker wanneer Marcel het idee heeft dat zijn kijk beter is dan heeft hij moeite om dit op een vriendelijke manier aan te geven.

Actiepunten:

- nadruk ligt op de doelen: de ander uit laten praten en vriendelijk aangeven waarom je denkt dat het anders is of moet.

Persoonlijk overzicht beheersing samenwerkingsvaardigheden leerling Marcel:
Na 3 weken.

Basisvaardigheden	Voortgezette vaardigheden	Vaardigheden voor gevorderde groepen
- elkaars naam gebruiken - elkaar aankijken tijdens het praten - vriendelijk op elkaar reageren - elkaar gelegenheid geven mee te doen - inbreng durven hebben - zo duidelijk praten dat anderen je kunnen verstaan - meewerken aan de groepsopdracht - luisteren naar elkaar - elkaar uit laten praten - de inbreng van een ander accepteren - bij je groepje blijven - rustig praten en werken - materiaal met elkaar delen - om de beurt praten - aan de taak doorwerken tot deze af is.	- vragen stellen aan elkaar - reageren op wat een ander zegt - af en toe herhalen wat iemand zegt - elkaars vragen hardop denken - elkaar aanmoedigen mee te doen - elkaar een complimentje geven - ondersteunende opmerkingen geven - met alle groepsleden samenwerken - elkaar aanbieden iets uit te leggen - hulp vragen aan een ander - elkaar helpen zonder voor te zeggen - het werk plannen - richting geven aan de uitvoering van een taak - af en toe de voortgang samenvatten - elkaar herinneren aan de opdracht	- je in het standpunt van een ander verplaatsen - verschil van mening accepteren - ook op langere termijn een goede relatie behouden - overeenstemming met elkaar bereiken - kritiek formuleren op ideeën, niet op personen - met elkaar problemen oplossen - op een vriendelijke manier zeggen dat je het ergens niet mee eens bent - verschillende ideeën integreren - ideeën verder uitbouwen - de groep stimuleren/ motiveren

Förre, M., Kenter, B., & Veenman, S. (2004) *Coöperatief leren in het basisonderwijs* (4^e druk). Amersfoort: CPS. Blz 98.

Evaluatie les 5 en 6 gericht op de doelen van Teun:

N heeft een prima groei door gemaakt. Hij praat rustig, wacht netjes op zijn beurt, en is beter te verstaan doordat hij soms andere aankijkt maar ook weet dat hij ruimte krijgt om te spreken en gebruik maakt van zijn T kaart. Hij durft eigen inbreng te hebben, de inhoud van de inbreng verschilt. De inhoud is in dit geval minder belangrijk.

Actiepunten:

- nogmaals de T kaart bespreken, nadruk leggen op de ander aankijken, duidelijk aangeven wat je denkt en of vindt
- rustig werken

Persoonlijk overzicht beheersing samenwerkingsvaardigheden leerling Teun:
Na 3 weken.

Basisvaardigheden	Voortgezette vaardigheden	Vaardigheden voor gevorderde groepen
- elkaars naam gebruiken - elkaar aankijkt tijdens het praten - vriendelijk op elkaar reageren - elkaar gelegenheid geven mee te doen - inbreng durven hebben - zo duidelijk praten dat anderen je kunnen verstaan - meewerken aan de groepsopdracht - luisteren naar elkaar - elkaar uit laten praten	- vragen stellen aan elkaar - reageren op wat een ander zegt - af en toe herhalen wat iemand zegt - elkaars vragen hardop denken - elkaar aanmoedigen mee te doen - elkaar een complimentje geven - ondersteunende opmerkingen geven - met alle groepsleden samenwerken	- je in het standpunt van een ander verplaatsen - verschil van mening accepteren - ook op langere termijn een goede relatie behouden - overeenstemming met elkaar bereiken - kritiek formuleren op ideeën, niet op personen - met elkaar problemen oplossen - op een vriendelijke manier zeggen dat je het

- de inbreng van een ander accepteren - bij je groepje blijven - rustig praten en werken - materiaal met elkaar delen - om de beurt praten - aan de taak doorwerken tot deze af is.	- elkaar aanbieden iets uit te leggen - hulp vragen aan een ander - elkaar helpen zonder voor te zeggen - het werk plannen - richting geven aan de uitvoering van een taak - af en toe de voortgang samenvatten - elkaar herinneren aan de opdracht	- ergens niet mee eens bent - verschillende ideeën integreren - ideeën verder uitbouwen - de groep stimuleren/ motiveren
--	---	---

Förrer, M., Kenter, B., & Veenman, S. (2004) *Coöperatief leren in het basisonderwijs* (4^e druk). Amersfoort: CPS. Blz 98.

Wat dit betekent dit voor de volgende les:

- opnieuw bespreken van de T-kaart met Teun en aandacht richten op de ander aankijken en nog actiever inbreng hebben, met Marcel bespreken dat hij andere laat uitpraten (daardoor krijgen anderen meer beurt ruimte)
- Instructie mbv demonstreren en betere inzet van het bord (visualiseren) door zetten
- Bij les 7 ligt de nadruk lop het oefenen van vaardigheden omdat uit de evaluaties van les 5 en 6 blijkt dat er meer oefening nodig is
- aangeven dat we aan het einde van week 3 samen gaan bekijken en inzichtelijk maken in welke vaardigheden de N=2 leerlingen gegroeid zijn

Les 7

Sociale doelen les 7

Marcel:

Op de kortere termijn:

- luisteren naar elkaar (om de beurt praten)
- elkaar uit laten praten (om de beurt praten)

Op de langere termijn:

- vriendelijk op elkaar reageren
- de inbreng van de ander accepteren
- de andere in de groep de gelegenheid geven om mee te doen

Teun:

Op de kortere termijn

- elkaar aankijken tijdens het praten
- rustig werken

Groepsdoelen les 7

- Oefenen van beargumenteren waarom je maak je die keuze
- Oefenen van samen controleren,
- Oefenen samen keuzes maken

Groepsdoel langere termijn:

- leren beargumenteren

Zie bijlage 9 blz 95 en 96 voor een totale indruk van les 7 aangaande de inhoud, opbouw en groei in opzet van de les.

Evaluatie les 7 gericht op de doelen van Marcel:

Marcel is eerlijk over zijn rol in de groep. Marcel heeft op het individuele leerling evaluatie formulier aangegeven dat hij nog niet altijd vriendelijk is voor zijn groepsgenoten en andere in zijn groep moet laten uitpraten. *Zie bijlage 10 individueel evaluatie formulier van les 7 van Marcel.*

Echter ben ik van mening dat het samenwerken deze keer zeer soepel en op een vriendelijke manier verliep. Er was bij Marcel echt een ontwikkeling te zien ten aanzien van samenwerken: Marcel was een echt team player, hij spoorde andere op een positieve manier aan, gaf ruimte voor andere om mee te denken en te doen. Luisterde naar andere en beargumenteerde zijn mening op een vriendelijke manier.

Een enkele keer was Marcel onvriendelijk. Het accepteren van de inbreng blijft nog steeds een aandachtspunt, zeker wanneer Marcel het idee heeft dat zijn kijk beter is dan heeft hij moeite om dit op een vriendelijke manier aan te geven.

Actiepunten:

- Nadruk ligt op het toepassen van vriendelijk aangeven waarom je denkt dat het anders is of moet

Evaluatie les 7 gericht op de doelen van Teun:

Teun geeft aan dat hij nog iets beter naar andere in zijn groep kan luisteren en dat hij op een goede manier moet overleggen. *Zie bijlage 11 individueel evaluatie formulier van les 7 van Teun.*

Ik vind dat Teun het erg goed gedaan heeft, hij keek de ander aan tijdens het spreken, werkte rustig en sprak duidelijk. Hij wachtte netjes tot hij aan de beurt was. De T kaart had hij niet nodig. Hij durft eigen inbreng te hebben, de inhoud van de inbreng is groeiende en steeds beter passend bij de les.

Actiepunten:

- T kaart weglaten bij Teun
- Nadruk ligt op toepassen van inbreng hebben, goed overleggen en de ander aankijken tijdens het spreken

Wat dit betekent dit voor de volgende les:

- Teun mag zijn T-kaart weglaten
- De leerlingen hebben tijd gehad om de vaardigheden te oefenen en kunnen nu door naar toepassen
- Aansluiten bij opdrachten Taalmethode

De rol van de leerkracht is tijdens les 7 door de orthopedagoog voor een tweede maal geobserveerd mbv het schema de rol van de leerkracht tijdens coöperatief leren. Naar aanleiding van deze les coöperatief leren zijn voor de leerkracht de onderstaande aandachtspunten naar voren gekomen. *Zie bijlage 12 blz 99 t/m 102 voor het beoordelingsformulier van de rol van de leerkracht bij coöperatief leren. Beoordeeld door de interne orthopedagoog.*

Groei was volgens de orthopedagoog te zien bij de volgende gebieden:

- dat leerlingen elkaar meer ruimte geven, beter naar elkaar luisteren
- ze een manier hebben geleerd om samen tot een beslissing en antwoord te komen, vaak dmv stemmen soms d.m.v. beargumenteren
- prima aanpassingen in groepssamenstelling en gebruik van de ruimte, plaats van de groepjes
- gebruik van materialen, passen beter bij de opdracht
- inzet time timer
- duidelijkheid van de rolbepaling, d.m.v. roulatie systeem
- demonstreren waarbij leerlingen meedoen, rollenspel
- herhaling is zinvol, is herkenbaar en geeft vertrouwen, ze leren hierdoor ook toepassen i.p.v. alleen oefenen
- duidelijk maken wat verwacht wordt van leerlingen en wat de eisen zijn, d.m.v. rollenspel
- ieder groepje krijgt nu aandacht
- aansturen om samen na te denken
- tijdig ingrijpen bij dreiging van escalatie
- tijdens evaluatie gebruik van beide processen begeleiden de groep klassikaal bespreken, en individueel middels evaluatie formulier invullen, waarbij het aansturen op eigen gedrag voor opstaat i.p.v. het beschuldigen van anderen

De orthopedagoog beschrijft tevens dat ze het leuk vindt om te zien dat ze gegroeid zijn en zelf ook trots zijn op de goede samenwerking. Compliment voor de goede aanpassingen op klassenmanagement en keuze inhoud.

Aandachtpunten zijn:

- beargumenteren is voor vele nog lastig
- *manieren om individuele verantwoordelijkheid meer te stimuleren bijvoorbeeld eerst zelf antwoord opschrijven*
- voldoende uitdaging van extra activiteit
- inzetten van het evaluatie formulier, om zo tijdens het rondlopen te kunnen wijzen op een specifieke vaardigheid van de leerlingen
- *nog meer de leerlingen aansturen i.p.v. zelf de vraag te stellen, voorbeeld ``wat denk jij Teun`` , ``weten jullie wat Teun denkt of vindt ?``*
- afspraken over toilet en drinken
- verwijzen naar instructie, niet opnieuw uitleggen

Persoonlijk zie ik ook de bovenstaande groei punten. De orthopedagoog is echter gericht op de hele groep. Mijn uitgangspunt is de hele groep maar hierbinnen heb ik speciaal aandacht voor twee leerlingen. Het proces van de N=2 leerlingen van les 7 heb ik al beschreven daarom spreek ik nu voor de hele groep tenzij ik dit anders aan geef.

Wat ik persoonlijk geweldig vindt om te zien is dat alle interventies bij dragen aan betere samenwerkingsvaardigheden bij alle leerlingen. Ik ervaar dat leerlingen beter naar elkaar luisteren, elkaar aankijken en meer en meer op een vriendelijke manier reageren en vragen stellen aan elkaar.

Kijkende naar de aandachtspunten merk ik ook dat beargumenteren nog mondjes maat gebeurt. Beargumenteren is doel dat ik gesteld heb voor de langere termijn en ook gezien kindkenmerken voor een hele groep leerlingen uit mijn groep moeilijk. Dit heeft dan ook meer tijd nodig dan de 6 weken van mijn onderzoek. Toch lukt het enkele leerlingen om hun antwoord meer en meer te beargumenteren.

Naar mijn mening en ervaring met het onderwerp coöperatief leren is de meeste winst te behalen bij het stimuleren van individuele verantwoordelijkheid en aansturen van de leerlingen. Met aansturen van leerlingen bedoel ik de leerlingen nog meer te richten op elkaar zie ook het voorbeeld (schuin gedrukt) bij aandachtspunten.

Afspraken over toilet gebruik en drinken zijn er wel. Waarschijnlijk is mijn afspraak anders dan die de orthopedagoog wenselijk vind. Het was ook een erg warme dag,

net na een pauze waardoor er meer vragen waren van leerlingen of ze iets mochten drinken. Persoonlijk weet ik welke leerlingen herhaling of verwijzing naar instructie nodig hebben, dus ook maak ik bewust keuzes om wel of niet opnieuw uitleg te geven. De extra activiteit gaf naar mijn mening wel extra uitdaging omdat dit de moeilijkere woorden waren van het thema. Woorden die volgens de methode hiervoor ook bedoelt zijn.

Les 8 en 9

Sociale doelen

Marcel:

Op de kortere termijn:

- vriendelijk op elkaar reageren
- de inbreng van de ander accepteren

Teun:

Op de kortere termijn

- elkaar aankijken tijdens het praten
- rustig werken

Groepsdoelen les 8 en 9

- Toepassen van beargumenteren waarom je maak je die keuze
- Toepassen van samen controleren,
- Toepassen samen keuzes maken

Groepsdoel langere termijn:

- leren beargumenteren

Evaluatie les 8 en 9 gericht op de doelen van Marcel:

Marcel geeft dat hij altijd vriendelijk is geweest voor zijn groepsgenoten. Op hetzelfde blad geeft hij aan dat hij niet meer moet lachen. Marcel spreekt zichzelf tegen. Er was naar mijn inziens zeker sprake van uitlachen van groepsgenoten. De opdracht en taak werd door Marcel niet serieus genomen. Er was weinig te zien van het geleerde van de vorige les. Er was sprake van een verval.

Actiepunten:

- Nadruk ligt op het toepassen van vriendelijk aangeven waarom je denkt dat het anders is of moet
- Individueel evaluatie formulier bespreken met Marcel, hoe denkt marcel hierover, wat kan hij hier aan doen, eigenaar maken van eigen leerproces

Evaluatie les 8 en 9 gericht op de doelen van Teun:

De setting was gedeeltelijk onveilig voor Teun. Het uitleggen zorgde ervoor dat hij zich niet kon concentreren en richten op de taak. Teun scoorde zichzelf op vele gebieden minder betrokken en erkende problemen bij de uitvoering van de aangeleerde vaardigheden.

Actiepunten:

- Individueel evaluatie formulier bespreken met Teun, hoe denkt Teun aan de les terug, welke invloed kan hij hebben op het proces
- Hoe kan Teun zich wel blijven richten op de opdracht, wat kan Teun doen om groepsgenoten serieus betrokken te houden bij de opdracht

Les 10

Sociale doelen

Marcel:

Op de kortere termijn:

- vriendelijk op elkaar reageren (daarbij hoort ook serieus aan de opdracht werken)
- de inbreng van de ander accepteren

Teun:

Op de kortere termijn

- rustig werken
- actief meewerken en denken om betrokken groepsproces te behouden

Groepsdoelen les 10

- Toepassen van beargumenteren waarom je maak je die keuze

- Toepassen van samen controleren,
- Toepassen samen keuzes maken

Groepsdoel langere termijn:

- leren beargumenteren

Evaluatie les 10 gericht op de doelen van Marcel:

Marcel heeft op het individuele leerling evaluatie formulier aangegeven dat hij deze les wel vriendelijk is geweest voor zijn groepsgenoten. Ook heeft hij serieus gewerkt. Wel hebben ze samen in de groep gelachen, dit was echter geen uitlachen. Teun kon beamen dat het een leuk grapje was. Marcel zij i.p.v. hint, wind.

Uit mijn observaties van de laatste lessen blijkt dat Marcel steeds meer ruimte aan andere leerlingen geeft om mee te doen. Echter het accepteren van de inbreng is soms nog een aandachtspunt, zeker wanneer Marcel het idee heeft dat zijn kijk beter is dan heeft hij moeite om dit op een vriendelijke manier aan te geven. Serieus aan de opdracht werken blijft voor Marcel af en toe een valkuil en dus belang om te benoemen bij de instructie.

Het persoonlijk overzicht beheersing samenwerkingsvaardigheden van Marcel ziet er naar 6 weken als volgt uit:

Basisvaardigheden	Voortgezette vaardigheden	Vaardigheden voor gevorderde groepen
- elkaars naam gebruiken - elkaar aankijken tijdens het praten - vriendelijk op elkaar reageren - elkaar gelegenheid geven mee te doen - inbreng durven hebben	- vragen stellen aan elkaar - reageren op wat een ander zegt - af en toe herhalen wat iemand zegt - elkaars vragen hardop denken - elkaar aanmoedigen mee	- je in het standpunt van een ander verplaatsen - verschil van mening accepteren - ook op langere termijn een goede relatie behouden - overeenstemming met

- zo duidelijk praten dat anderen je kunnen verstaan - meewerken aan de groepsopdracht - luisteren naar elkaar - elkaar uit laten praten - de inbreng van een ander accepteren - bij je groepje blijven - rustig praten en werken - materiaal met elkaar delen - om de beurt praten - aan de taak doorwerken tot deze af is.	te doen - elkaar een complimentje geven - ondersteunende opmerkingen geven - met alle groepsleden samenwerken - elkaar aanbieden iets uit te leggen - hulp vragen aan een ander - elkaar helpen zonder voor te zeggen - het werk plannen - richting geven aan de uitvoering van een taak - af en toe de voortgang samenvatten - elkaar herinneren aan de opdracht	- elkaar bereiken - kritiek formuleren op ideeën, niet op personen - met elkaar problemen oplossen - op een vriendelijke manier zeggen dat je het ergens niet mee eens bent - verschillende ideeën integreren - ideeën verder uitbouwen - de groep stimuleren/ motiveren
---	---	--

Förre, M., Kenter, B., & Veenman, S. (2004) *Coöperatief leren in het basisonderwijs* (4^e druk). Amersfoort: CPS. Blz 98.

Evaluatie les 10 gericht op de doelen van Teun:

De interventies met Teun en Marcel zorgde dat ervoor de setting voor Teun veilig was. Er was geen sprake van uitlechten en wel van samen lachen. De concentratie was aanwezig en Teun richtte zich goed op de taak.

Uit mijn observaties blijkt dat Teun nog iets beter naar andere in zijn groep kan luisteren en dat hij actiever mag overleggen.

Teun keek de ander aan tijdens het spreken, werkte rustig en sprak duidelijk. Hij wachtte netjes tot hij aan de beurt was. De T kaart had hij niet nodig. Hij durft eigen inbreng te hebben, de inhoud van de inbreng is past bij de les.

Het persoonlijk overzicht beheersing samenwerkingsvaardigheden van Teun ziet er naar 6 weken als volgt uit:

Basisvaardigheden	Voortgezette vaardigheden	Vaardigheden voor gevorderde groepen
- elkaars naam gebruiken - elkaar aankijken tijdens het praten - vriendelijk op elkaar reageren - elkaar gelegenheid geven mee te doen - inbreng durven hebben - zo duidelijk praten dat anderen je kunnen verstaan - meewerken aan de groepsopdracht - luisteren naar elkaar - elkaar uit laten praten - de inbreng van een ander accepteren - bij je groepje blijven - rustig praten en werken - materiaal met elkaar delen - om de beurt praten - aan de taak doorwerken tot deze af is.	- vragen stellen aan elkaar - reageren op wat een ander zegt - af en toe herhalen wat iemand zegt - elkaars vragen hardop denken - elkaar aanmoedigen mee te doen - elkaar een complimentje geven - ondersteunende opmerkingen geven - met alle groepsleden samenwerken - elkaar aanbieden iets uit te leggen - hulp vragen aan een ander - elkaar helpen zonder voor te zeggen - het werk plannen - richting geven aan de uitvoering van een taak - af en toe de voortgang samenvatten - elkaar herinneren aan de	- je in het standpunt van een ander verplaatsen - verschil van mening accepteren - ook op langere termijn een goede relatie behouden - overeenstemming met elkaar bereiken - kritiek formuleren op ideeën, niet op personen - met elkaar problemen oplossen - op een vriendelijke manier zeggen dat je het ergens niet mee eens bent - verschillende ideeën integreren - ideeën verder uitbouwen - de groep stimuleren/ motiveren

	opdracht	
--	----------	--

Förrer, M., Kenter, B., & Veenman, S. (2004) *Coöperatief leren in het basisonderwijs* (4^e druk). Amersfoort: CPS. Blz 98.

Eindgesprek: evaluatie project coöperatief leren

Het project coöperatief leren heb ik geëvalueerd middels een klassengesprek. Om van mijn N=2 leerlingen en onderzoek zo goed mogelijk beeld te krijgen heb ik eerst hen aan het woord gelaten.

Reacties van de leerlingen heb ik letterlijk overgenomen om zo hun beleving aan de lezer duidelijk te maken.

N= 2 leerlingen:

Marcel:

Ik heb geleerd om de ander aan te kijken, niet uit te lachen maar vriendelijk voor elkaar te zijn. Het samenwerken is leuk om te doen omdat je dingen samen doet en samen bedenken is minder moeilijk.

Teun:

Dat ik zelf ook wat durfde te zeggen en zelf inbreng had. Ik heb samen met Marcel en Nida goed overlegd. In het begin niet.

Enkele andere reacties van leerlingen:

E: Als je het niet weet, kun je het aan je groepje vragen. Ik heb beter leren luisteren naar elkaar en uitlaten praten.

S: Ik heb geleerd hoe je moet overleggen en hoe je keuzes maakt.

K: Als je iemand nog niet zo goed kent en nog geen vrienden bent kun je betere vrienden worden. Met S. was eerst nog niet zo goede vriendin, nu wel.

D: In het begin was het niet leuk en werden we steeds boos op elkaar. Nu zijn we vriendelijker maar nog niet altijd.

N: als je het ergens niet mee eens bent, kun je doen meeste stemmen gelden.

De rol van de leerkracht is tijdens les 10 niet meer door de orthopedagoog voor een derde maal geobserveerd omdat er sprake was van een crisissituatie die dus prioriteit had. Persoonlijk heb ik wel mijn rol nogmaals geëvalueerd.

Groei was volgens de leerkracht te zien bij de volgende gebieden:

- dat leerlingen elkaar meer ruimte geven, beter naar elkaar luisteren en elkaar aankijken tijdens het spreken
- groei in het aantal leerlingen dat beter instaat is om te beargumenteren
- het toepassen van demonstreren middels rollenspel met leerlingen
- actief begeleiden van de groepjes en insteken op individuele leerbehoeften
- aansturen om samen na te denken
- vragen stellen aan elkaar voor verheldering

Naar mijn mening en ervaring met het onderwerp coöperatief leren is de komende weken tot aan het einde van het schooljaar de meeste winst te behalen in mijn rol als leerkracht bij het stimuleren van individuele verantwoordelijkheid en aansturen van de leerlingen. Met aansturen van leerlingen bedoel ik de leerlingen nog meer te richten op elkaar.

In bijlage 13 heb ik een foto overzicht toegevoegd om u als lezer een beter beeld te geven van de daadwerkelijke klassensituatie en uitvoering van het project Autisme en Coöperatief leren. Ik geef daar per foto aan wat voor u interessant is om zien.

Hoofdstuk 5 Conclusies:

Het hoofdstuk conclusies is tot stand gekomen op basis van de resultaten van de data-analyse. De conclusies van deelvragen worden verantwoord vanuit theorie en praktijk. Enkele deelvragen zijn samengevoegd om herhaling van conclusies te vermijden.

Is het voor leerlingen met autisme waardevol om te leren samenwerken?

- Wat zijn de voordelen van samenwerken?

Conclusies op basis van theorie:

Volgens Förrer.,(2004) is coöperatief leren een waardevolle werkwijze omdat het:

- leerlingen uitdaagt tot actief en constructief leren,
- interactie tussen leerlingen stimuleert,
- verschillen tussen leerlingen benut als kansen om van elkaar te leren,
- een bijdrage levert aan het realiseren van een goed pedagogisch klimaat

Conclusies uit de praktijk:

Teun is een leerling die bij de start van het project samenwerken een passieve houding had in de groep. Teun heeft m.b.v. het oefenen van verschillende rollen en het doen van een beroep op zijn individuele verantwoordelijkheid een groei door gemaakt in het actief leren. De groei was merkbaar in het hebben van eigen inbreng in het groepsproces. Het hebben van eigen inbreng stimuleerde de interactie van Teun met zijn groepsgenoten. Teun had voordeel van het feit dat er in zijn groep leerlingen zaten die vaardigheden zoals actief deelnemen en inbreng hebben in de groep wel al bezaten waardoor hij dit gedrag kon overnemen. Teun heeft van anderen in zijn groepje geleerd. Als leerkracht ben ik in de eerste drie weken veel bezig geweest om de praktijksituatie voor Teun veilig te houden. Na oefening en gerichte interventies op de vaardigheid *vriendelijk reageren op elkaar* kon ik dit afbouwen. Het pedagogisch klimaat was in dat opzicht dus groeiende.

Marcel was al een actieve leerling die voor een grootdeel bepalend was van hoe de interactie in het groepje verliep. Marcel maakte misbruik van het feit dat hij wist dat hij mondeling de meest vaardige leerling in het groepje was. De voordelen die het Marcel heeft opgeleverd zijn dat hij heeft geleerd te luisteren naar groepsgenoten en zijn groepsgenoten uit te laten praten. Marcel heeft geleerd om anderen kansen te geven om mee te doen en te denken en niet meteen zijn wil op te leggen.

Persoonlijke vaardigheden zijn gegroeid waarbij beide leerlingen van elkaars kwaliteiten hebben geleerd. Een bijkomend voordeel is dat wanneer leerlingen groeien in het samenwerken dat de leerkracht meer tijd overhoudt voor gerichte begeleiding aan leerlingen.

- Welke vaardigheden worden aangesproken bij samenwerken?

Conclusies op basis van theorie:

Volgens Förrer.,(2004) is er een onderverdeling te maken tussen basisvaardigheden, voortgezette vaardigheden en vaardigheden voor gevorderde groepen.

Een aantal basisvaardigheden is dus voorwaardelijk om te kunnen samenwerken en om ermee te starten. Als kinderen vervolgens regelmatig samenwerken, ontwikkelen ze hun vaardigheid steeds verder.

Conclusies uit de praktijk:

In de praktijk is gebleken dat bij zowel Teun als Marcel de meeste vaardigheden zich bevinden in het gebied basisvaardigheden. Enkele vaardigheden uit voortgezette vaardigheden werden na enkele weken ook geoefend. Er zijn echter wel verschillen tussen beide leerlingen. De verschillen tussen deze leerling vaardigheden en de conclusies daarvan komen nog ruim aan bod.

Waardoor ondervinden de leerlingen met autisme uit mijn groep problemen met samenwerken?

- Waarom kunnen leerlingen met autisme moeilijk samenwerken?
- Waar lopen de leerlingen met autisme uit mijn groep tegen aan tijdens het samenwerken?

Conclusies op basis van theorie:

Volgens Baltussen., (2003) hebben kinderen met autisme in het algemeen 5 kenmerken die ervoor kunnen zorgen dat ze moeilijk komen tot samenwerken:

1. tekortkomingen in sociale relaties
2. tekortkomingen in communicatie en taalgebruik
3. tekortkoming in verbeelding en voorstellingsvermogen
4. stoornis op het gebied van belangstelling en activiteiten
5. afwijkende prikkel gevoeligheid en motoriek

Conclusies uit de praktijk:

Teun heeft de diagnose kern autist. Het positieve aan Teun is dat hij snel enthousiast is en belangstelling heeft voor de meeste activiteiten. De tekortkomingen in de prikkelgevoeligheid en grote problemen met de fijne motoriek zorgen voor een lage frustratiegrens. Binnen het samenwerken is het dan ook belangrijk dat Teun een taak heeft die de fijne motoriek zoveel mogelijk ontziet. Dit is voor Teun en zijn groepsgenoten belangrijk om de taak op een positieve manier te doorlopen. Teun miste enkele vaardigheden om te komen tot een goede communicatie. Bij Teun ging het om de vaardigheden; elkaar aankijken tijdens het praten, rustig praten en werken, om de beurt praten en zo duidelijk praten dat andere je kunnen verstaan. Door aan deze doelen te werken lukte het Teun steeds beter om tot een goede communicatie met zijn groepsgenoten te komen. De interventies demonstreren, oefenen m.b.v. T kaart en evalueren waren essentieel voor de groei. Teun reageert en beleeft emoties op een te kinderlijke manier, niet passend bij zijn leeftijd. Dit zorgt in de interactie voor reacties waaronder uitlachen die de situatie voor Teun onveilig maken en het moeilijk maakt om samen te werken.

Marcel heeft de diagnose pdd-nos. In tegenstelling tot Teun is zijn belangstelling niet altijd even groot en zijn motoriek goed ontwikkelt. Wat overeenkomt zijn de tekortkomingen in sociale relaties, communicatie en prikkelgevoeligheid. Echter liggen de accenten anders. Binnen het samenwerken is het voor Marcel juist belangrijk om hem te helpen bij vriendelijk reageren op de anderen. Begeleiding bij het accepteren van inbreng en het geven van kansen aan groepsgenoten om inbreng te hebben. Ook het serieus werken aan de opdracht is een valkuil. Marcel kan de concentratie verliezen als de stof te simpel is of als anderen in zijn ogen verkeerde keuzes maken. Door aan deze doelen te werken lukte het Marcel steeds beter om tot een goede communicatie met zijn groepsgenoten te komen. De interventies demonstreren, oefenen m.b.v. T kaart en evalueren waren essentieel voor de groei.

- Wat zijn beperkingen op het gebied van de vaardigheden van samenwerken van leerlingen met autisme?

Conclusies op basis van theorie:

Volgens Baltussen., (2003) hebben kinderen met autisme in het algemeen 5 kenmerken die mogelijke beperkingen tot gevolg hebben. Die beperkingen liggen dan zoals al bij de vorige vraag aangegeven in de gebieden:

1. tekortkomingen in sociale relaties
2. tekortkomingen in communicatie en taalgebruik
3. tekortkoming in verbeelding en voorstellingsvermogen
4. stoornis op het gebied van belangstelling en activiteiten
5. afwijkende prikkel gevoeligheid en motoriek

Bij het ontwikkelen en aanleren van samenwerkingsvaardigheden kan de leerkracht volgens Förrer.,(2008) op twee manieren te werk gaan;

- inspelen op situaties die zich in de groep voor doen, deze onder de aandacht brengen en hierover praten
- en of gericht initiatief nemen om bepaalde samenwerkingsvaardigheden aan te leren

Conclusies uit de praktijk:

In de praktijk blijkt dat het gericht nemen van initiatieven bij beperkingen van Teun en of Marcel afhankelijk van de aan te leren vaardigheid resultaat heeft op de korte of lange termijn. Het hebben van resultaat hangt van meerdere factoren af. Het verwerven en eigen maken van samenwerkingsvaardigheden is een proces. Het is leerling afhankelijk middels welke stijl een leerling leert. Zo geldt dit ook voor interventies om te komen tot betere samenwerkingsvaardigheden.

De leerlingen hebben meer tijd nodig, een gerichte aanpak en leren d.m.v. herhaling. Mijn ervaring leert dat het wijs is om vernieuwingen van werkwijze, opdrachten en of vaardigheid apart van elkaar aan te bieden. De leerlingen hebben tijd nodig om aan elkaar te wennen. Demonstreren, oefenen, toepassen, evalueren, passende interventies en leren gebruik te maken van elkaars kwaliteiten zijn gerichte initiatieven om beperkingen te omzeilen of aan te pakken. Een goede opbouw in vaardigheden vereist voldoende tijd.

Hoe kan ik ervoor zorgen dat de twee leerlingen met autisme uit middenbouw 5 betere samenwerkingsvaardigheden verwerven zodat ze leren samenwerken in een kleine groep?

- welke samenwerkingsvaardigheden bezitten de twee leerlingen met autisme uit mijn groep wel?
- welke samenwerkingsvaardigheden bezitten de twee leerlingen met autisme uit mijn groep niet?

Om uit de bovenstaande vragen de juiste conclusies te trekken is het belangrijk om vanuit de theorie te laten zien welke samenwerkingsvaardigheden er zijn. Volgens Förrer.,(2004) is er een onderverdeling te maken tussen basisvaardigheden, voortgezette vaardigheden en vaardigheden voor gevorderde groepen.

Basisvaardigheden	Voortgezette vaardigheden	Vaardigheden voor gevorderde groepen
- elkaars naam gebruiken - elkaar aankijken tijdens het praten - vriendelijk op elkaar reageren - elkaar gelegenheid geven mee te doen - inbreng durven hebben - zo duidelijk praten dat anderen je kunnen verstaan - meewerken aan de groepsopdracht - luisteren naar elkaar - elkaar uit laten praten - de inbreng van een ander accepteren	- vragen stellen aan elkaar - reageren op wat een ander zegt - af en toe herhalen wat iemand zegt - elkaars vragen hardop denken - elkaar aanmoedigen mee te doen - elkaar een complimentje geven - ondersteunende opmerkingen geven - met alle groepsleden samenwerken - elkaar aanbieden iets uit te leggen	- je in het standpunt van een ander verplaatsen - verschil van mening accepteren - ook op langere termijn een goede relatie behouden - overeenstemming met elkaar bereiken - kritiek formuleren op ideeën, niet op personen - met elkaar problemen oplossen - op een vriendelijke manier zeggen dat je het ergens niet mee eens bent

- bij je groepje blijven - rustig praten en werken - materiaal met elkaar delen - om de beurt praten - aan de taak doorwerken tot deze af is.	- hulp vragen aan een ander - elkaar helpen zonder voor te zeggen - het werk plannen - richting geven aan de uitvoering van een taak - af en toe de voortgang samenvatten - elkaar herinneren aan de opdracht	- verschillende ideeën integreren - ideeën verder uitbouwen - de groep stimuleren/ motiveren
---	--	--

Het persoonlijk overzicht beheersing samenwerkingsvaardigheden van Teun ziet er naar 6 weken als volgt uit:

Basisvaardigheden	Voortgezette vaardigheden	Vaardigheden voor gevorderde groepen
- elkaars naam gebruiken - elkaar aankijken tijdens het praten - vriendelijk op elkaar reageren - elkaar gelegenheid geven mee te doen - inbreng durven hebben - zo duidelijk praten dat anderen je kunnen verstaan - meewerken aan de groepsopdracht - luisteren naar elkaar - elkaar uit laten praten	- vragen stellen aan elkaar - reageren op wat een ander zegt - af en toe herhalen wat iemand zegt - elkaars vragen hardop denken - elkaar aanmoedigen mee te doen - elkaar een complimentje geven - ondersteunende opmerkingen geven - met alle groepsleden samenwerken	- je in het standpunt van een ander verplaatsen - verschil van mening accepteren - ook op langere termijn een goede relatie behouden - overeenstemming met elkaar bereiken - kritiek formuleren op ideeën, niet op personen - met elkaar problemen oplossen - op een vriendelijke manier zeggen dat je het

- de inbreng van een ander accepteren - bij je groepje blijven - rustig praten en werken - materiaal met elkaar delen - om de beurt praten - aan de taak doorwerken tot deze af is.	- elkaar aanbieden iets uit te leggen - hulp vragen aan een ander - elkaar helpen zonder voor te zeggen - het werk plannen - richting geven aan de uitvoering van een taak - af en toe de voortgang samenvatten - elkaar herinneren aan de opdracht	- ergens niet mee eens bent - verschillende ideeën integreren - ideeën verder uitbouwen - de groep stimuleren/ motiveren
--	---	---

Conclusies ten aanzien van deze tabel ten opzichte van de nulmeting is dat er zeker sprake is van groei. Teun heeft zich in 6 weken de onderstaande basisvaardigheden eigen gemaakt:

- elkaar aankijken tijdens het praten
- inbreng durven hebben
- zo duidelijk praten dat andere je kunnen verstaan
- rustig praten en werken
- om de beurt praten

Na 6 weken beheerste Teun alle basisvaardigheden. Teun kan zich nu gaan richten op de voortgezette vaardigheden. Enkele voortgezette vaardigheden past hij echter soms al toe. (oranje)

Het persoonlijk overzicht beheersing samenwerkingsvaardigheden van Marcel ziet er naar 6 weken als volgt uit:

Basisvaardigheden	Voortgezette vaardigheden	Vaardigheden voor gevorderde groepen
- elkaars naam gebruiken - elkaar aankijken tijdens het praten - vriendelijk op elkaar reageren - elkaar gelegenheid geven mee te doen - inbreng durven hebben - zo duidelijk praten dat anderen je kunnen verstaan - meewerken aan de groepsopdracht - luisteren naar elkaar - elkaar uit laten praten - de inbreng van een ander accepteren - bij je groepje blijven - rustig praten en werken - materiaal met elkaar delen - om de beurt praten - aan de taak doorwerken tot deze af is.	- vragen stellen aan elkaar - reageren op wat een ander zegt - af en toe herhalen wat iemand zegt - elkaars vragen hardop denken - elkaar aanmoedigen mee te doen - elkaar een complimentje geven - ondersteunende opmerkingen geven - met alle groepsleden samenwerken - elkaar aanbieden iets uit te leggen - hulp vragen aan een ander - elkaar helpen zonder voor te zeggen - het werk plannen - richting geven aan de uitvoering van een taak - af en toe de voortgang samenvatten - elkaar herinneren aan de Opdracht	- je in het standpunt van een ander verplaatsen - verschil van mening accepteren - ook op langere termijn een goede relatie behouden - overeenstemming met elkaar bereiken - kritiek formuleren op ideeën, niet op personen - met elkaar problemen oplossen - op een vriendelijke manier zeggen dat je het ergens niet mee eens bent - verschillende ideeën integreren - ideeën verder uitbouwen - de groep stimuleren/ motiveren

Conclusies ten aanzien van deze tabel ten opzichte van de nulmeting is dat er zeker sprake is van groei. Marcel heeft zich in 6 weken de onderstaande basisvaardigheden eigen gemaakt:

- luisteren naar elkaar
- elkaar uit laten praten
- rustig praten en werken
- om de beurt praten

Aandachtpunten zijn nog:

- vriendelijk op elkaar reageren
- elkaar gelegenheid geven om mee te doen
- de inbreng van een ander accepteren

Bij Marcel zie je ondanks dat er nog aandachtpunten zijn bij de basisvaardigheden ook beheersing van enkele voortgezette vaardigheden:

- ondersteunende opmerkingen geven
- elkaar aanbieden iets uit te leggen
- richting geven aan de uitvoering van de taak

Enkele voortgezette vaardigheden past hij soms al toe. (oranje) Voor Marcel is het belangrijk dat hij de aandachtpunten van de basisvaardigheden consequent goed uitvoert. Hij kan het wel maar vervalt soms nog in de valkuil uitlechten en overrulen van zijn groepsgenoten.

- welke samenwerkingsvaardigheden moet ik de leerlingen met autisme uit mijn groep nog aanleren om ze wel te laten komen tot samenwerken?

Conclusies op basis van theorie:

Volgens Förrer.,(2004) is om te kunnen starten met coöperatief leren een aantal basisvaardigheden nodig. Als kinderen bijvoorbeeld helemaal niet naar elkaar willen luisteren, niet accepteren dat anderen ook iets inbrengen of voortdurend weg lopen bij hun groepsgenoten, ontbreekt de basis voor het samenwerken. Een aantal basisvaardigheden is dus voorwaardelijk om te kunnen samenwerken en om ermee

te starten. Als kinderen vervolgens regelmatig samenwerken, ontwikkelen ze hun vaardigheid steeds verder.

Voor leerlingen met autisme moet de leerkracht *per situatie* bekijken wat haalbaar is. Lieshout, T. van. (2002). Door gericht te observeren en vooral in gesprek te gaan met de leerling, achterhaalt de leerkracht de behoeften en mogelijkheden van het kind.

Het is belangrijk om als leerkracht wanneer je zicht hebt op de mogelijkheden van het kind je de volgende vragen te stellen Baltussen., (2003);

1. welke sociale vaardigheden heeft het kind nodig?
2. welke sociale vaardigheden beheerst het kind en welke niet?
3. wil het kind samenwerken?
4. wil het kind met anderen kinderen samenwerken?
5. wat is dan mijn rol als leerkracht en wat is de rol van de klasgenoten tijdens de coöperatieve activiteiten.?

Conclusies uit de praktijk:

In de praktijk bleek uit het gesprek wat ik had na de nulmeting met zowel Teun als Marcel dat zij het gezellig en interessant vonden om samen te werken. Beide leerlingen erkende ook dat ze nog beter moesten leren hoe je nu samen kunt werken. Ik vertelde hun toen dat ik hen dan daarbij zou gaan begeleiden. Dit vonden zij een prima plan. Dit resulteerde voor Teun, Marcel en de groep in korter en langer termijn doelen. De groep heb ik hierin meegenomen omdat de N=2 leerlingen functioneren binnen een groep.

De samenwerkingsvaardigheden die Teun en Marcel moesten leren om te komen tot samenwerken zijn:

Volgens van Lieshout, (2002). moeten doelen haalbaar zijn en onderverdeelt worden in korter en langer termijn doelen.

Teun:

Op de kortere termijn

- elkaar aankijken tijdens het praten
- rustig praten en werken
- om de beurt praten
- zo duidelijk praten dat andere je kunnen verstaan

Op de langere termijn

- een eigen inbreng durven hebben

Marcel:

Op de kortere termijn:

- luisteren naar elkaar (om de beurt praten)
- elkaar uit laten praten (om de beurt praten)
- rustig praten en werken

Op de langere termijn:

- vriendelijk op elkaar reageren
- de inbreng van de ander accepteren
- de andere in de groep de gelegenheid geven om mee te doen

Groepsdoelen les:

- Oefenen van beargumenteren waarom je maak je die keuze
- Oefenen van samen controleren,
- Oefenen samen keuzes maken

Groepsdoel langere termijn:

- leren beargumenteren

- welke interventie past bij de leerlingen met autisme uit mijn groep om ze wel te laten komen tot samenwerken?

Conclusies op basis van theorie:

Het is volgens Förrer,.(2008) niet vanzelfsprekend dat leerlingen (met speciale behoeften) samenwerkingsvaardigheden uit zichzelf toepassen. Het verwerven en eigen maken van samenwerkingsvaardigheden is een proces. Bij het ontwikkelen en aanleren van samenwerkingsvaardigheden kan de leerkracht op twee manieren te werk gaan;

- inspelen op situaties die zich in de groep voor doen, deze onder de aandacht brengen en hierover praten
- en of gericht initiatief nemen om een bepaalde samenwerkingsvaardigheden aan te leren

Binnen Coöperatief leren zal de leerkracht beide manieren aanvullend op elkaar toepassen. Daarnaast is de leerkracht een belangrijk rolmodel voor de gewenste samenwerkingsvaardigheden.

Om samenwerkingsvaardigheden aan te leren zal de leerkracht eerst de beginsituatie in kaart moeten brengen. Förrer, (2004) Welke (basis-) samenwerkingsvaardigheden beheersen de kinderen al en welke vaardigheden vragen aandacht.

Het ontwikkelen van samenwerkingsvaardigheden is een proces. Het is leerling afhankelijk middels welke stijl een leerling leert. Zo geldt dit ook voor interventies om te komen tot betere samenwerkingsvaardigheden. Een interventie moet bestaan uit een gesprek en een gericht vervolg. In het gesprek wordt aangegeven wat de vaardigheid inhoudt en waarom deze belangrijk is. Een gericht vervolg kan zijn het maken van een T-kaart ,demonstratie door rollenspel, oefenen met feedback, toepassen (het oefenen)

Wil het kind (met autisme) samenwerken dan zijn er een aantal specifieke aandachtspunten:

7. Wat is je doelstelling
8. Welke werkvorm selecteer je

9. Welke rol selecteer je voor de leerling
10. De groepsindeling (koppelen aan een sociaal sterke leerling)
11. Voorbespreken (in gesprek gaan, bespreken wat hij moeilijk vindt een hulpmiddel kan dan zijn een T- kaart)
12. Maken van afspraken

Conclusies uit de praktijk:

In de praktijk bleek dat het ontwikkelen van samenwerkingsvaardigheden ook daadwerkelijk een proces is. Dit proces vond plaats bij leerlingen individueel, in het groepje waarin samen gewerkt werd (op groepsniveau) en op klassenniveau. Alle processen zijn met elkaar verweven. Het aanspreken op klassenniveau, begeleiden van groepsprocessen en inzetten van gerichte interventies op meerdere niveaus, modelleerlingen en modelling van de leerkracht hebben geleid tot groei en ontwikkeling van de samenwerkingsvaardigheden van de N=2 leerlingen.

Conclusies van interventies die van toepassing zijn voor zowel Teun als Marcel:

- koppeling gesprek en gerichte interventie zorgt voor groei
- de interventie van de T-kaart maakt duidelijk in welke situatie je welk gewenst gedrag moet laten zien (zorgde voor visualisatie)
- het betrekken van Marcel en Teun bij het eigen leerproces en de keuze van de interventie zorgt voor betere betrokkenheid en inzet van beide leerlingen
- Demonstreren van de opdracht tijdens instructie is de interventie die voor het beste resultaat zorgde omdat je hiermee duidelijk maakte hoe ze wat moesten doen, ze hadden het gezien i.p.v. alleen mondeling gehoord.
- De interventie herhaling zorgde ervoor dat Marcel en Teun leerde vaardigheden toe te passen

Conclusies van Teun t.a.v. de interventies:

Teun is zeer leerkracht gericht. Positieve hiervan is dat ik eisen aan hem kon stellen en dat hij de transfer van leerkracht gericht zijn over hoefde te nemen naar groepsgericht. In de groep is Teun wel kwetsbaarder (relatie leerling- leerling) dan leerling- leerkracht situatie.

Teun was zeer gericht op het verbeteren van zijn vaardigheden. Het gesprek met Teun verliep veelal op een eenzijdige manier, vanuit de leerkracht. De T-kaart gaf Teun steun om zijn gedrag te veranderen. De eerste 3 weken heeft hij zijn T-kaart intensief gebruikt. Hierna had Teun zich de kaart ingeprint en niet meer nodig. Het demonstreren en modelleren van het gewenste gedrag gaf Teun houvast voor zijn eigen handelen. Teun had moeite om naar zijn eigen gedrag te kijken en vulde de individuele evaluatie formulieren positiever in (gewenst gedrag). Het bespreken van de evaluatieformulieren had weinig resultaat. Het is voor Teun belangrijker om gedrag te demonstreren. Herhaling en oefening van vaardigheden zorgde ervoor dat Teun ze leerde toe te passen.

Conclusies van Marcel t.a.v. de interventies:

Marcel gebruikte de T-kaart weinig. De T –kaart lag op zijn tafel en hij keek er niet naar om. Dit zorgde ervoor dat ik Marcel tijdens het samenwerken op zijn kaart moest wijzen en herinneren aan de afspraken. Het demonstreren en modelleren van het gewenste gedrag gaf Marcel houvast voor zijn eigen handelen. Het gesprek wat wekelijks plaats vond was voor Marcel erg belangrijk, n.a.v. het individuele evaluatie formulier wat Marcel naar waarheid invulde konden we zijn rol tijdens het samenwerken goed bespreken en van daaruit vooruit blikken en afspraken maken voor de komende les.

- Wat is mijn rol als leerkracht in het proces om kinderen met autisme te laten komen tot betere samenwerkingsvaardigheden?

Conclusies uit de theorie:

Voor leerlingen met autisme moet de leerkracht *per situatie* bekijken wat haalbaar is. Förrer, (2008) en Veen, T. van der., (2003) Door gericht te observeren en vooral in gesprek te gaan met de leerling, achterhaalt de leerkracht de behoeften en mogelijkheden van het kind.

Het ontwikkelen van samenwerkingsvaardigheden is een proces. Het is leerling afhankelijk middels welke stijl een leerling leert.

Conclusies uit de praktijk:

Het is aan mij als leerkracht om de beginsituatie goed in kaart te brengen en daardoor gericht te kunnen werken aan de samenwerkingsvaardigheden van leerlingen.

Het inzetten van passende interventies is geen grote zoektocht maar zijn terug te vinden in de theorie over coöperatief leren binnen passend onderwijs. Mijn rol als leerkracht is belangrijk in voorbereidende zin. De voorbereiding van de les kost veel tijd maar is lonend. Het is belangrijk om goed na te denken over het doel van de les, de groepssamenstelling, de werkwijze, welke rolverdeling en afspraken je maakt en welke interventies je op welke wijze inzet.

Daarnaast moet je als leerkracht durven tijd te investeren. Het leren, of beter leren samenwerken is een proces. Het proces kost tijd, demonstreren, evalueren en herhalen zijn sleutelwoorden om te komen tot groei.

- Wat uit het onderzoek is bruikbaar en neem ik mee als bagage voor een eventuele volgende groep waarin leerlingen met autisme zitten. Wat is waardevol en bruikbaar in volgende leerjaren voor mij als leerkracht?

Wat ik vanuit de theorie en praktijkervaring belangrijk vind om mee te nemen is:

- dat coöperatief leren en of coöperatieve activiteiten in verschillende onderwijsleersituaties een aanvulling of verrijking vormen
- dat het voor leerlingen met autisme waardevol is om te leren samenwerken
- dat er voldoende interventies voor handen zijn om leerlingen met autisme te leren samenwerken
- dat coöperatief leren veel voorbereiding vraagt
- dat je op den duur profijt het van de samenwerkingsvaardigheden van leerlingen en het dan tijd kan opleveren
- dat leerlingen enthousiast zijn over samenwerken
- dat het geen geheel nieuwe manier van werken is maar een aanpassing vraagt in de voorbereiding
- dat leerlingen snel samenwerkingsvaardigheden bij leren

- leerlingen (automatisch) transfer maken van het geleerde naar andere sociale situaties
- dat kinderen meer eigen naar zijn van hun eigen leerproces
- de groepssamenstelling en actieve begeleiding daarvan essentieel is voor het slagen van de activiteit
- dat de sociale doelen in eerste instantie meer nadruk behoeven en belangrijker zijn dan de inhoudelijke doelen
- er terugval kan plaatsvinden van eerder geleerde vaardigheden wanneer er nieuwe vaardigheden of werkwijze gevraagd wordt, iets niet geheel duidelijk is
- evalueren op alle vlakken dient te gebeuren, op individueel, groep(het groepje van 3 leerlingen) en klasniveau
- tijdens instructie demonstratie een belangrijk onderdeel is (o.a. rollenspel)
- inoefenen van vaardigheden tijd nodig heeft
- modelleren van leerlingen en leerkracht positief effect heeft op minder ontwikkelde leerlingen

Wat ik als leerkracht persoonlijk heb geleerd over inzetten van interventies:

- gesprek met leerling is de basis om vanuit te gaan handelen, bij een gesprek hoort een gericht vervolg, dit evalueren in een gesprek, en weer opnieuw beginnen
- veel demonstreren
- nieuwe werkvormen eerst oefenen, dan pas toepassen
- herhaling zorgt voor leereffect
- betrekken van leerlingen bij eigen leerproces vergroot leerontwikkelingen

Evaluatie onderzoek:

Inleiding

De theorie van Bateson (module LOL schooljaar 2010/2011) gebruik ik om te komen tot reflectie van verschillende niveaus. In mijn evaluatie beschrijf ik hoe mijn overtuigingen (principes) invloed op mijn vaardigheden en gedrag hebben gehad tijdens de duur van mijn opleiding en het maken van mijn meesterstuk.

Persoonlijk zeg ik altijd: `evalueren is leren`!

Als leerkracht vind ik het belangrijk om op de hoogte te zijn van de onderwijsvernieuwingen en wil ik groeien in het totale concept van de leerkracht. Groeien doe je naar mijn mening door bewust en gericht te evalueren en reflecteren. Als persoon ben ik een gevoelsmens, mijn passie is onderwijs en de keuze voor het S.B.O. niet vreemd gezien ik geloof in mogelijkheden van ieder kind en de pedagogische kant van het onderwijs mijn sterkste kant is. Dit brengt mij ook meteen bij mijn innerlijke reden om de opleiding Master Sen Gespecialiseerd Groepsleerkracht te gaan volgen: het verbeteren van mijn theoretisch en didactisch verantwoord onderwijs.

Wat vind ik belangrijk en op welke manier geef ik dit vorm in mijn rol als leerkracht?

Mijn ervaring en visie van goed onderwijs aan het begin van de opleiding Master Sen Gespecialiseerd Groepsleerkracht ging uit van adaptief onderwijs. In mijn onderwijs stond adaptief onderwijs centraal waarbij de theorie en het ARC-model van Stevens de basis voor mijn handelen vormden. Stevens geeft drie basisbegrippen aan; Autonomie, Relatie en Competentie. Dit zijn drie begrippen die een belangrijke basis vormen voor goed onderwijs.

Persoonlijk ben ik iemand die graag samen met anderen leert, speelt en geniet van het leven. Ik was daardoor benieuwd of er ook voor leerlingen met speciale behoeften mogelijkheden zijn om van en met elkaar te leren. Dit bracht mij tot de kern van mijn onderzoek: kan ik in mijn onderwijs coöperatief leren een sleutelrol

laten vervullen waarbinnen ook leerlingen waarvan vele zeggen dat je die niet met samenwerken moet lastig vallen kunnen leren.

Inmiddels ben ik er van overtuigd dat coöperatief leren een waardevolle aanvulling, verrijking en plezierige interactieve manier is om van en met elkaar te leren voor iedereen.

Binnen mijn onderwijs nu naar aanleiding van mijn onderzoek speelt coöperatief leren een sleutelrol. Ik vind coöperatief leren belangrijk omdat het de sfeer in de groep, de sociale vaardigheden en de cognitieve prestaties van de leerlingen bevordert. (metacognitie)

De sfeer in de klas is voor een groot gedeelte bepalend voor hoe een kind zich in de klas en school voelt en kan ontwikkelen. Ik wil er voor zorgen dat een kind graag naar school komt waardoor ik er *samen* met de klas voor moet zorgen dat er een *goede sfeer* hangt. De sfeer in de klas moet ook bespreekbaar zijn. Hier moet over gepraat worden. Dit kan klassikaal, maar ook regelmatig in groepjes of individueel zijn. Ik maak graag even een praatje met de kinderen. Ik wil graag weten waar de kinderen mee bezig zijn. Kinderen moeten zichzelf durven en kunnen zijn en ze moeten weten dat ze gerespecteerd worden. Want een kind kan pas aan leren toe komen als ze een eigen veilige plek hebben binnen de groep. Een veilige sfeer is dan ook mijn eerste uitgangspunt voor goed onderwijs.

Om een goede sfeer te creëren moeten kinderen zich enkele *sociale basisvaardigheden* eigen hebben gemaakt en gebruiken. De kinderen die wij in het S.B.O. binnen hebben missen vaak enkele van deze vaardigheden en of het inzicht waarom ze deze moeten gebruiken. Het is van belang om deze bij te brengen omdat je in het leven op elkaar bent aangewezen en niet alles alleen kan bepalen en voor elkaar krijgen. Als een leerling eenmaal het inzicht heeft waarom deze vaardigheden van belang zijn zullen zijn *cognitieve prestaties* ook zeker *groeien* omdat het kind dan open staat voor samen leren.

Coöperatief leren is samenwerkend leren, kinderen leren van elkaar, leren samenwerken en ze leren dat er meer is dan je eigen antwoord. Kinderen leren om te gaan met verschillen. Ze leren om elkaar te accepteren, elkaar te helpen bij problemen en *begrip voor elkaar* te hebben. Ze leren dat ze niet de enige in de groep zijn en met z'n allen meer kunnen bereiken dan alleen.

Mijn werkplek S.B.O. de Toermalijn is de omgeving waarbinnen ik mijn onderzoek en studie heb uitgevoerd en vormgegeven. Zowel mijn teamleider, collega's en een zeer betrokken orthopedagoog hebben mij mogelijkheden geven om te leren en samen te reflecteren. Er was voldoende ruimte om het aanbod uit de modules toe te passen in mijn praktijksituatie. Persoonlijk was ik keer op keer opzoek naar hoe past de inhoud en opdracht van de module bij mijn klassensituatie. Ik heb hier veel tijd in geïnvesteerd omdat het op die manier voor mij het leerrendement groter werd. Ik heb ervaren dat ik door deze studie beter ben geworden in het kijken naar specifieke leerling behoeften, inzetten van interventies, geven van leerling gerichte instructies en handelen op basis van theorie op met name didactisch gebied. Ik ben in die zin een completere leerkracht geworden.

Het was afgelopen jaar voor mij persoonlijk een zeer bewogen jaar. Het was niet altijd makkelijk om de juiste balans te vinden tussen de thuissituatie, studieverplichtingen en verplichtingen als werknemer. Ik heb zeker steken laten vallen aangaande het tijdspad en heb tijdelijk als critical friend niet van me kunnen laten horen. Ik heb echter wel de keuze gemaakt om mijn studie dit studiejaar af te ronden. Dit laat aan de andere kant zien dat ik prioriteiten kan leggen waar nodig, en intensief en doelgericht kan werken. Ook ben ik een actieve student, die van zichzelf durft te zeggen dat hij van mening is dat zijn inzet en bijdrage tijdens de lessen van positieve invloed is geweest.

Het onderzoek zelf verliep stapsgewijs en vlot nadat ik voor mij zelf duidelijk had waar ik met mijn onderzoek naar toe wilde. Er was voldoende theorie aangaande de onderwerpen van mijn onderzoek. In de praktijk heb ik gemerkt dat coöperatief leren niet een echt andere werkwijze is maar vooral een andere manier van denken. Het is een proces wat kansen en mogelijkheden bood voor iedereen dus ook de leerkracht om zich in zowel sociaal als cognitief vlak te ontwikkelen.

Voor de toekomst heb ik nog geen specifieke studie in gedachten. Ik heb de afgelopen vier jaar naast mijn volledige baan steeds intensieve studies gevolgd. Gezien mijn situatie vind ik het nu belangrijk om mij iets meer op mijn gezin te richten.

Als leerpunten voor een eventuele studie in de toekomst neem ik mee:

- dat het kiezen van een onderwerp moet passen bij je gehele situatie
- dat het leren binnen een praktijksituatie interessant is en zorgt voor motivatie
- theorie onmisbaar is en jezelf opzoek moet wat van de theorie werkt in jou praktijk
- je zelf de captain bent en blijft, ook al heerst er een woeste storm de zon ook weer gaat schijnen
- mijn schrijfstijl zakelijker kan
- dit meesterstuk niet het einde maar een nieuw begin van iets is.

Nawoord:

Het schrijven van het nawoord geeft een gevoel van euforie. Het is een lange weg geweest en ik ben er gekomen. Het was erg fijn om te merken dat ik een aantal mensen om mee heen heb die mij bij het hele proces hebben gesteund.

Ik wil graag van deze gelegenheid gebruik maken die mensen te bedanken voor de steun, maar ook inzichten en vooral de leermomenten die ik heb mogen meenemen te midden van hun kennis.

Bedankt:

- *team Toermalijn, speciale dank gaat uit naar orthopedagoog en critical friend Lonneke!*
- *team Fontys OSO, speciale dank gaat uit naar Giel Verbeek en Anja van Zon voor alle ruimte en betrokkenheid dit jaar!*
- *Critical friends; speciale dank gaat uit naar mijn maatje Lindy van den Nieuwenhof die vooral heel veel heeft gegeven en weinig genomen!*

Literatuurlijst:

Geraadpleegde literatuur:

- Baltussen, M. (2003) *Leerlingen met autisme in de klas* (1^e druk). Landelijk Netwerk Autisme.
- Bateson G. reflecteren aan de hand van de piramide van Bateson. Bundel module schooljaar 2010/2011.
- Förrer, M., Kenter, B., & Veenman, S. (2004) *Coöperatief leren in het basisonderwijs* (4^e druk). Amersfoort: CPS.
- Förrer, M., Kenter, B., & Veenman, S. (2008) *Coöperatief binnen passend basisonderwijs* (2^e druk). Amersfoort: CPS.
- Harinck, F. (2010). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. (8^e druk) Antwerpen/ Apeldoorn: Garant.
- Lieshout, T. van. (2002). *Pedagogische adviezen voor speciale kinderen*. (1^e druk). Houten/ Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Veen, T. van der., Wal, J. van der. (2003) *Van leertheorie naar onderwijspraktijk* (3^e druk). Groningen/ Houten: Wolthers Noordhoff.

Bijlagen:

Bijlage 1: T-kaart Marcel vriendelijk zijn voor elkaar

Bijlage 2: T-kaart Teun: eigen inbreng hebben

Bijlage 3: lesvoorbereiding nul meting

Voorbereidingsformulier voor een coöperatieve les 1

Groep: MB 5 Aantal leerlingen: 12	Naam leerkracht: Jeroen Hermans Datum: woensdag 13 april 2011 <u>les 1 nul meting</u>																
Vak- vormingsgebied:	Taal, methode Taaltrapeze Thema 5 Het weer.																
Coöperatieve werkvorm:	Woordenweb Werkvorm : rotonde, de volgende mag pas na dat zijn of haar voorganger een juist antwoord/ invulling heeft gegeven. Zie blz 69																
Inhoudelijk doel: Sociaal doel:	- inzicht krijgen in welke basisvaardigheden de twee leerlingen met autisme al wel bezitten en gebruiken, en welke nog niet - Leerlingen weten ieder enkele aanverwante woorden te noemen en op te schrijven bij een seizoen zomer en of winter - De leerlingen zorgen samen voor 16 of 15 woorden. Dit is afhankelijk van de groepsgrootte 4ln dan 16w, 3 ln dan 15 w - De leerlingen zorgen samen dat ze zich houden aan de afspraken van de `rol` (materiaalbaas, tafelbaas, en stilte kapitein)																
Positieve wederzijdse afhankelijkheid door:	De leerlingen moeten totaal 16 of 15 woorden opschrijven passende bij het woord in het midden. Ieder woord mag maar een keer gebruikt worden. De leerlingen moeten voordat ze hun woord opschrijven beargumenteren / bespreken waarom het woord er volgens hun bijpast. De andere moeten instemmen of het woord er wel of niet bijpast.																
Individuele verantwoordelijkheid door:	Iedere leerling moet 4 of 5 woorden opschrijven. Ze doen dit om de beurt. (afhankelijk van de groepsgrootte)																
Groepsgrootte:	Drie leerlingen per groep.																
Groepsindeling:	Er zijn 4 groepen: <table border="0"> <tr> <td>Nick</td> <td>Danielle</td> <td>Ahmed</td> <td>Kevin</td> </tr> <tr> <td>Max</td> <td>Stefanie</td> <td>Deniz</td> <td>Elisa</td> </tr> <tr> <td>Nida</td> <td>Lorenzo</td> <td>Sabrine</td> <td>Laila</td> </tr> <tr> <td></td> <td>Madelief</td> <td></td> <td></td> </tr> </table>	Nick	Danielle	Ahmed	Kevin	Max	Stefanie	Deniz	Elisa	Nida	Lorenzo	Sabrine	Laila		Madelief		
Nick	Danielle	Ahmed	Kevin														
Max	Stefanie	Deniz	Elisa														
Nida	Lorenzo	Sabrine	Laila														
	Madelief																
Rollen:	- materiaalbaas - tafelbaas - stilte kapitein																
Materiaal:	- groot vel - stiften																
Extra activiteit:	De leerlingen krijgen een nieuw vel met een andere seizoen.																

Evaluatie van het inhoudelijk doel door:	- Door de opname te analyseren kijk ik welke basisvaardigheden beide leerlingen bezitten en welke nog niet zodat ik een gerichte keus kan maken om een interventie op in te zetten. Dit mede op basis van de theorie. - De leerkracht bekijkt samen met de leerlingen of de woorden wel of niet kloppen. (bespreken)
Evaluatie van het sociaal doel door:	- de tafelbaas heeft als taak te controleren / in de gaten te houden dat er voor het einde van de les 15 woorden opgeschreven zijn (navragen aan de tafelbaas- samen bekijken) - bespreken van de rollen d.m.v. ieder de rol mondeling te laten evalueren

Voorbeeld:

Warm	
Hittegolf	
	Zomer
Briesje	
	Zomervakantie

Bijlage 4: T-kaart samen een beslissing nemen en of een keuze maken

Bijlage 5 beoordeling van de rol van de leerkracht bij coöperatief leren door interne orthopedagoog:

Bijlage 6: lesvoorbereiding les 3

Voorbereidingsformulier voor een coöperatieve les 3

Groep: MB 5 Aantal leerlingen: 13	Naam leerkracht: Jeroen Hermans Datum: dinsdag 19 april 2011
Vak- vormingsgebied:	Taal, methode Taaltrapeze Thema 5 Het weer. Waar of niet waar?
Coöperatieve werkvorm:	Samen beslissen: middels werkvorm hoofden bij elkaar, overleggen het juiste antwoord bepalen, bereiken van onderlinge overeenstemming
Inhoudelijk doel: Sociaal doel:	- Bekijken welke basisvaardigheden de twee leerlingen met autisme gebruiken, en of er groei plaats vind mbv de interventies - oefenen in het samen beslissingen nemen met je groep over een stelling <u>De groepsdoelen coöperatief leren:</u> Groepsdoel voor week 2: oefenen van samen beslissingen nemen, samen keuzes maken Groepsdoel langere termijn: leren beargumenteren - De leerlingen oefenen in het samen maken van keuze en of nemen een beslissing - we zijn vriendelijk voor elkaar - geef elkaar de kans om mee te doen
Positieve wederzijdse afhankelijkheid door:	De leerlingen moeten het over hun antwoord eens zijn.
Individuele verantwoordelijkheid door:	Iedere leerling moet instemmen.
Groepsgrootte:	3 lln per groep. 1 groep 4 lln.
Groepsindeling:	Er zijn 4 groepen: Nick Danielle Ahmed Kevin Max Laila Deniz Elisa Nida Lorenzo Sabrine Stefanie Madelif
Rollen:	Deze les geen rollen nodig. - Materiaalbaas nr 2 van de gr - Tafelbaas nr 3 - stilte kapitein nr1 * ik wissel de rollen door
Materiaal:	- T- kaart klas, beargumenteren - stellingen - interventie kaarten
Extra activiteit:	- geleide activiteit, dus niet nodig
Evaluatie van het	Deze les staat het sociale doel centraal. Niet de inhoud.

Bijlage 7: individueel evaluatie formulier Marcel

Bijlage 8: individueel evaluatie formulier Teun

Bijlage 9: lesschema formulier les 7

Vorbereidingsformulier voor een coöperatieve les 7

Groep: MB 5 Aantal leerlingen: 13	Naam leerkracht: Jeroen Hermans Datum: woensdag 18 mei 2011
Vak- vormingsgebied:	Taal, methode Taaltrapeze Thema 6 geheimen.
Coöperatieve werkvorm:	Samen beslissen: middels werkvorm hoofden bij elkaar, overleggen het juiste antwoord bepalen, bereiken van onderlinge overeenstemming
Inhoudelijk doel:	- Bekijken welke basisvaardigheden de twee leerlingen met autisme gebruiken, en of er groei plaats vind mbv de interventies - ophalen/ herhalen van de woorden en hun betekenissen van het thema geheimen (na de mei vakantie)
Sociaal doel:	<u>De groepsdoelen coöperatief leren week 4:</u> - Oefenen van beargumenteren waarom je maak je die keuze - Oefenen van samen controleren, - Oefenen samen keuzes maken Tijdens het oefenen geven ze elkaar kansen om mee te doen en zijn ze vriendelijk voor elkaar. Groepsdoel langere termijn: leren <i>toepassen</i> van beargumenteren, aangeven waarom dat je denkt dat het is
Positieve wederzijdse afhankelijkheid door:	De leerlingen overleggen over de gemaakte keuze. Geef aan elkaar aan waarom dat je iets denkt.
Individuele verantwoordelijkheid door:	Iedere leerling denkt eerst zelf na, geeft aan de groep aan bij welk woord hij denkt dat de betekenis bij hoort, alvorens te overleggen.
Groepsgrootte:	3 lln per groep. 1 groep 4 lln.
Groepsindeling:	Er zijn 4 groepen: Nick Danielle Ahmed Kevin Max Laila Deniz Elisa Nida Lorenzo Sabrine Stefanie Madelief
Rollen:	- Materiaalbaas nr 3 van de gr - Tafelbaas nr 1 - stilte kapitein nr 2 * ik wissel de rollen door
Materiaal:	- T- kaart klas, beargumenteren - stellingen - interventie kaarten

Extra activiteit:	- envelop met daarin extra woorden en betekenissen passende bij het thema geheimen
Evaluatie van het inhoudelijk doel door:	D.m.v. het werk van enkele groepjes te bespreken en controleren. Feedback geven.
Evaluatie van het sociaal doel door:	- mbv individueel evaluatie formulier - samen bespreken
Interventie 2 IIn met autisme: LIn M LIn N Doelen (rol) leerkracht: n.a.v. les 2	<u>Doelen leerling M:</u> <i>Op de kortere termijn:</i> - luisteren naar elkaar (om de beurt praten) - elkaar uit laten praten (om de beurt praten) <i>Op de langere termijn:</i> - vriendelijk op elkaar reageren (T kaart vriendelijk zijn) - de inbreng van de ander accepteren - de andere in de groep de gelegenheid geven om mee te doen <u>Doelen leerling N:</u> <i>Op de kortere termijn</i> - elkaar aankijken tijdens het praten - rustig werken m.b.t. instructie en begeleiding - instructie middels demonstratie - actief groepsproces begeleiden m.b.t. organisatie - <i>leerlingen tijd geven om te leren beargumenteren</i> - <i>afstand tussen groepjes vergroten (lokaal gebruik)</i> - <i>rol verdeling door leerkracht</i> - <i>extra activiteit aanbieden op papier (geen instructie tijd voor benutten)</i> - <i>niet teveel nieuwe activiteiten aanbieden in 1 les</i> - <i>rekening houden met de concentratie (niet overvragen)</i>
Tijdspad: 40 min	10 min demonstratie door rollenspel en instructie werkvorm 15 min om met je groepje de betekenissen bij de juiste woorden te plaatsen, oefenen van beargumenteren 10 min bespreken en terugblikken 5 min individueel evaluatie formulier invullen, korte vooruitblik naar volgende les

Bijlage 10: individueel evaluatie formulier Marcel

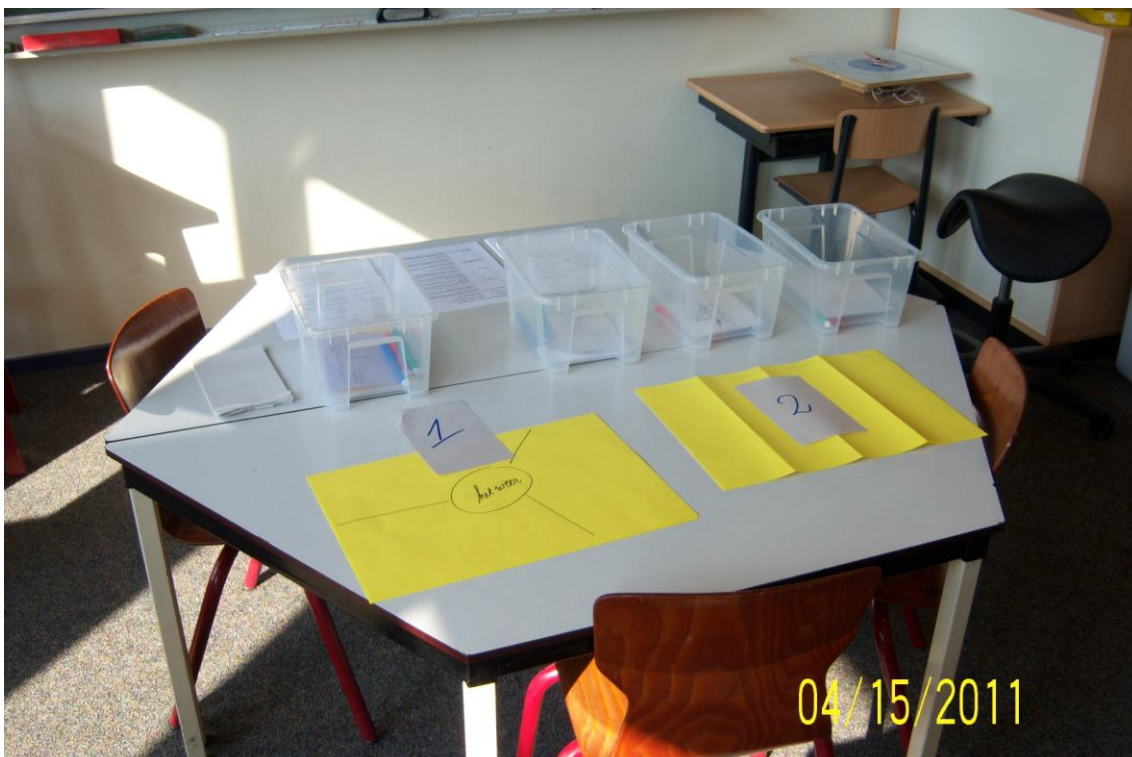
Bijlage 11: individueel evaluatie formulier Teun

Bijlage 12 beoordeling van de rol van de leerkracht bij coöperatief leren door interne orthopedagoog moment 2:

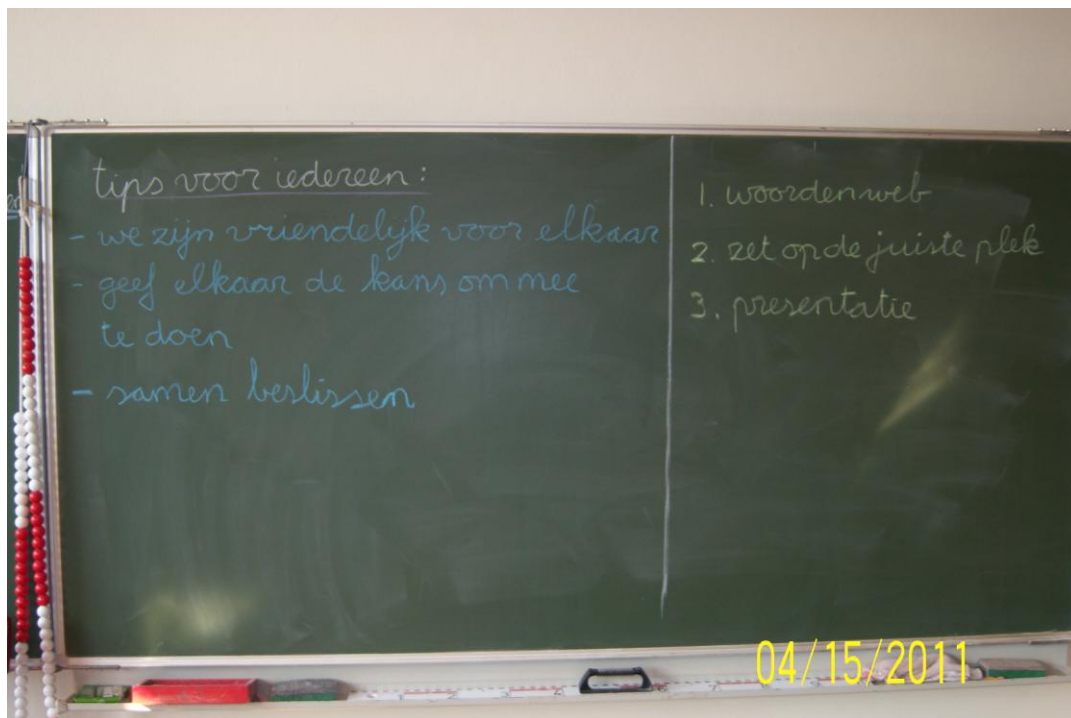
Bijlage 13: foto overzicht

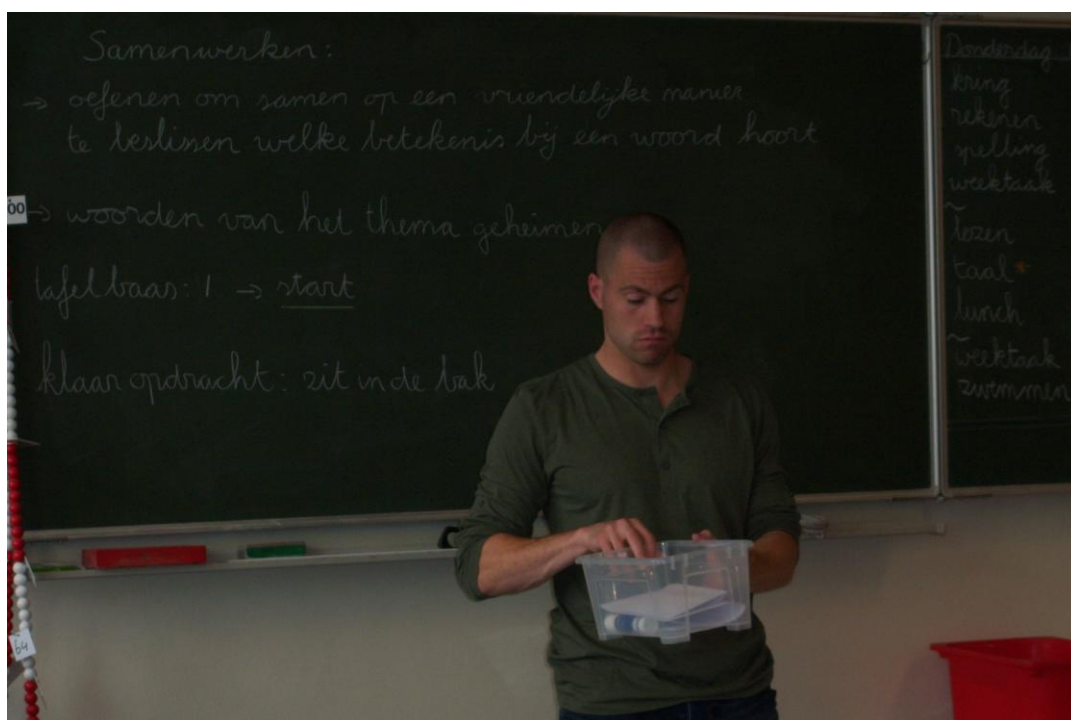
Op deze foto zie je dat ik de werkvorm demonstreren middels rollenspel met behulp van een leerling uitvoer om mijn instructie bij de leerlingen beter te laten binnenkomen.

Materialen zijn tijdens de voorbereiding verdeeld in bakken, en werkopdracht genummerd zodat ze snel aan de slag kunnen.

In het begin gebruikte ik het bord wel ter ondersteuning maar had het weinig toevoegde waarde. Op het bord stonden tips en enkel de 3 werkvormen.

Op de foto hierboven zie je een verbetering van het gebruik van het bord. Je ziet het doel van de les, ondersteuning van wie er mag starten met de activiteit zodat dit geen problemen geeft en waar ze de klaaropdracht kunnen vinden.

Op de bovenstaande foto's zie je dat ik de leerlingen in een individueel gesprek inzicht geef in waar ze staan ten aanzien van de basisvaardigheden. Groeimomenten worden inzichtelijk gemaakt met behulp van de kleuren en ze zijn zelf betrokken bij het verder ontwikkelen van vaardigheden en mogelijke interventies. In de gesprek reflecteren we eerst, vervolgens maken we nieuwe afspraken en kijken we vooruit.

Op de bovenstaande foto's zie je het groepje van Teun en Marcel samen aan het werk. De T-kaarten liggen op tafel. Ze maken samen in overleg 3 stellingen. Je ziet de betrokkenheid, ze helpen en controleren elkaar bij het maken van de 3 stellingen.

Het groepje van Teun en Marcel zit achterin de klas. Hier zie je dat ze luisteren naar een ander. Ze luisteren naar de stellingen van een ander groepje. Het groepje wat nu voor de presentatie van de stellingen weer in de klas is, werkt normaliter tijdens het samenwerken op de gang. (optimaal ruimte benutten)

Nu zelf presenteren, dat kun je autisten dus ook leren!